Goed uit de hoek komen!

Hoekenwerk in de bovenbouw.

Naam:	Monique Segers
Klas:	L4Bow VTO
Begeleider:	Jaap Vlasblom
School:	Christelijke Hogeschool Ede
Stageschool:	Het Baken in Veenendaal
Datum:	27-03-2009
Academiejaar:	2008-2009

Inhoudsopgave

Voorwoord 4

Onderdeel A

Hoofdstuk 1. Inleiding 6

Onderdeel B - Theoriegedeelte

Hoofdstuk 2. Wat is hoekenwerk? 9
- 2.1 Oorsprong 9
- 2.2 Definitie van hoekenwerk 9
- 2.3 Organisatievormen 10
- 2.4 Afronding 11

Hoofdstuk 3. Waarom hoekenwerk in de bovenbouw? 12
- 3.1 Inleiding 12
- 3.2 Onderwijsleerstijlen 12
  - 3.2.1 Zelfontdekkend leren 13
  - 3.2.2 Overdragend leren 13
  - 3.2.3 Ontdekkend leren 13
- 3.3 Voordelen van hoekenwerk 14
- 3.4 (On)mogelijkheden van hoekenwerk 17
- 3.5 Afronding 18

Hoofdstuk 4. Hoe zou hoekenwerk er uit kunnen zien? 19
- 4.1 Inleiding 19
- 4.2 In de les 19
- 4.3 Methode gebonden hoeken 20
- 4.4 Opdrachten 21
- 4.5 Materialen 23
- 4.6 Criteria voor circuits en hoeken 25
- 4.7 Richtlijnen en tips voor het inrichten 27
- 4.8 Afronding 27

Hoofdstuk 5. Rol van de leerkracht 28
- 5.1 Inleiding 28
- 5.2 Leerkracht tijdens het werken in hoeken 28
- 5.3 Sturing en zelfsturing 28
  - 5.3.1 De leerkracht stuurt 29
  - 5.3.2 Kleine sturing door zelfstandig werken 29
  - 5.3.3 Leerkracht en kind sturen samen 30
- 5.4 Afronding 30

Hoofdstuk 6. Hoe begin je eraan? 32
- 6.1 Inleiding 32
- 6.2 Stappenplan van planning tot evaluatie 32
- 6.3 Observeren en evalueren 34
- 6.4 Correctie en controle 35
- 6.5 Registreren 36

Hoofdstuk 7. Conclusies theorieonderzoek 38

Onderdeel B - Praktijkgedeelte

Hoofdstuk 8. In de praktijk 41
8.1 Inleiding op praktijkgedeelte 41
8.2 Hoeken voor de bovenbouw 41
8.3 Hoekenwerk in groep 6 43
8.3.1 Planning 44
8.4 Motiveren van leerkrachten 45
8.5 Afronding 46

Onderdeel C

Hoofdstuk 9. Conclusie en aanbevelingen 48
9.1 Discussie 48
9.2 Conclusie 48
9.3 Aanbevelingen 51
9.4 Suggesties voor vervolgonderzoek 52
9.5 Reflectie op onderzoeksproject en competenties 52

Hoofdstuk 10. Literatuurlijst 53

Hoofdstuk 11. Bijlagen
Bijlage 1: Enquête 55
Bijlage 2: Hoekenkaart 56
Bijlage 3: Kaartjes voor een plek in de hoek 57
Bijlage 4: PowerPoint 58
Bijlage 5: DVD van het hoekenwerk 60

Voorwoord

Voor u ligt mijn afstudeeronderzoek in het kader van de afronding van mijn opleiding ‘Leraar basisonderwijs’ (PABO) aan de Christelijke Hogeschool Ede. Uiteraard was dit onderzoek nooit tot stand gekomen zonder de hulp van een aantal personen. Bij deze wil ik graag mijn dank betuigen aan iedereen die mij geholpen heeft om dit afstudeeronderzoek tot een goed einde te brengen.

In de eerste plaats dank ik mijn begeleider van de CHE, Jaap Vlasblom, voor het in goede banen leiden van mijn onderzoek. Vervolgens wil ik mijn stagebegeleidster van Het Baken in Veenendaal, Helma van de Weerdhof, bedanken voor de adviezen en feedback die ze me heeft gegeven op het praktijkgedeelte.

Daarnaast wil ik ook mijn ouders en vriend bedanken voor hun steun en inspiratie.

Mijn laatste dankwoord is aan iedereen die me aan materiaal geholpen heeft of me op een andere manier heeft geholpen met het maken van dit werk.

Ik hoop dat mijn afstudeeronderzoek u iets zal kunnen bijbrengen in verband met hoekenwerk en ik wens u verder nog veel leesplezier.

Monique Segers
maart 2009

Onderdeel A

Hoofdstuk 1. Inleiding

Voor u ligt mijn afstudeeronderzoek over het werken in hoeken in de bovenbouw.

Heel wat mensen lezen een handleiding bij technische apparatuur niet. Integendeel, de meesten pakken het product meteen uit en beginnen het te verkennen. Pas wanneer ze vastlopen, nemen ze de handleiding erbij. Ze zoeken dan gericht naar de oplossing voor hun probleem en zetten daarna hun verkenning al zoekende verder. Met andere woorden: ze leren het gebruik al doende. Hoe belangrijk het aangekochte apparaat voor ons ook is, we zijn te weinig gemotiveerd om eerst de hele handleiding te lezen. We willen met dat ding aan de slag. Zo gaat het vaak ook met het leren van kinderen: ze willen aan de slag en dat is zo gek nog niet. Leren is actief leren. Ik wil daarom tijd maken voor het exploreren en experimenteren, voor het actief omgaan met de leerinhoud.

Om te exploreren en te experimenteren maak ik gebruik van werken in hoeken. Dit is een organisatievorm die het klassikale lesgeven doorbreekt. Bij deze manier van werken is een goede klasinrichting en een sterk organisatievermogen erg belangrijk. Het klaslokaal wordt in verschillende 'hoeken' ingedeeld. In de meest ideale vorm is een hoek een min of meer afgeschermde aparte ruimte in het lokaal, op de gang of in de gemeenschapsruimte. Werken in hoeken is in de onderbouw van de basisschool vanzelfsprekend. Het gebruik van hoeken breidt zich geleidelijk uit naar de midden- en bovenbouw. Niet alleen jonge kinderen werken graag in hoeken; ook voor oudere kinderen is een hoek een uitdagende en inspirerende leeromgeving.

Ik loop mijn LIO-stage op basisschool 'Het Baken in Veenendaal'. Hier werken ze op dit moment bij de kleuters en in groep 3 met hoeken. Het team is aan het zoeken naar een manier om het hoekenwerk door de gehele basisschool in te voeren. Het blijkt dat veel leerkrachten het lastig vinden om het echt toe te passen in de groepen 4 t/m 8. Hoekenwerk is in hun ogen veel werk om voor te bereiden en het is lastig te combineren met het reguliere programma. Vaak kom je dan niet door je lesstof heen en heb je niet voldoende cijfers om drie rapporten te maken.

Naar aanleiding van dit probleem kom ik tot de volgende hoofdvraag:
"Hoe kan hoekenwerk didactisch en organisatorisch structureel aangeboden worden in het reguliere programma in de bovenbouw van de basisschool?"

Ik verwacht dat hoekenwerk structureel ingezet kan worden in het reguliere programma wanneer dit goed wordt georganiseerd. In het hoekenwerk heb je namelijk zoveel mogelijkheden! Snelle leerlingen kunnen extra werk krijgen, of ze krijgen misschien zelfs een andere taak. Kinderen die moeite hebben met dit werk, kunnen extra begeleid worden door de leerkracht. Iedereen kan dus tijdens hoekenwerk veel meer op zijn of haar eigen niveau bezig zijn. Dit houdt in dat de tijd die anders besteed zou worden aan herhaling of remediëring, nu in het werken in hoeken verwerkt zit. Ik verwacht dat hoekenwerk geen grote veranderingen vraagt van de schoolorganisatie. Als de veranderingen in een geleidelijk proces worden ingevoerd dan zal dat geen groot beroep doen op de tijd en energie van de leerkracht.

Het onderwerp van mijn afstudeeronderzoek heb ik samen met mijn stagebegeleidster gevonden. Ik vind hoekenwerk een erg interessante en bruikbare werkvorm. Daarbij werd mijn keuze ook beïnvloed door het feit dat deze organisatievorm nog niet vaak wordt gehanteerd in de bovenbouw van een reguliere basisschool. Met dit afstudeeronderzoek wil ik de leerkrachten dan ook inspireren tot het toepassen van hoekenwerk in hun lespraktijk.

Voor een goed resultaat op dit onderzoek wil ik me eerst gaan verdiepen in literatuur over hoekenwerk. Het eerste deel van mijn onderzoek vormt de theoretische benadering. Hierin geef ik antwoord op de volgende theoretische deelvragen:

- Wat is hoekenwerk?
- Waarom hoekenwerk in de bovenbouw?
- Hoe zou hoekenwerk er in de bovenbouw uit kunnen zien?
- Wat is de rol van de leerkracht?
- Hoe organiseer je hoekenwerk?
- Welke opdrachten en didactische materialen kunnen er in een hoeken gebruikt worden?
- Hoe kun je controleren of de doelen door leerlingen zijn behaald?

Het tweede deel is een praktische benadering. Ik wil in de praktijk gaan onderzoeken hoe er op dit moment vorm wordt gegeven aan hoekenwerk in de bovenbouw op basisschool 'Het Baken'. Dit doe ik door een enquête af te nemen bij leerkrachten die werkzaam zijn in de midden- en bovenbouw. Nadat ik de resultaten heb bekeken uit mijn onderzoek zal ik het praktijkgedeelte uitvoeren. Dit praktische deel zal ik aanvullen met een aantal hoeken die ik ook daadwerkelijk heb uitgevoerd in groep 6. Hierin krijg je dus concrete voorbeelden van hoeken en materialen. Tot slot wil ik de resultaten van leerervaringen met hoekenwerk delen met de collega's op Het Baken en van hier uit kom ik met mijn conclusies en discussies.

Bronnen waar ik gebruik van ga maken bij dit onderzoek zijn:

- Beneker, J., J. van Essen e.a. (1999). *Hoekenwerk*. Baarn: Bekadidact.
- Broersma, R., K. Mulder e.a. (2003). *Geef ze de ruimte. Naar een inspirerende leer-, werk- en speelomgeving in de basisschool*. Valthe: De Freinetbeweging.
- Hansma, H. (2001). *Kansrijke Taaldidactiek in groep 1-8*. Baarn: HBuitgevers.
- Hansma, H., M. Hansma. (2001). *Kansrijke Taalhoeken in groep 1-8 (deel 1 & 2)*. Baarn: HBuitgevers.
- Kallenberg, T., B. Koster e.a. (2007). *Ontwikkeling door onderzoek. Een handreiking voor leraren*. Utrecht/Zutphen: ThiemeMeulenhoff.
- Munnik, C. de. (1994). *Werkboek hoeken ontwerpen*. Utrecht: Algemeen Pedagogisch Studiecentrum Projectgroep Pabo.
- Peeters, A., F. Laevers e.a. (1998). *Contractwerk. De soepele weg naar differentiatie*. Leuven: Centrum voor ErvaringsGericht Onderwijs.
- Pinkse, F. (2000). *Handboek werken in hoeken /Groep 1 t/m 8*. Drunen: Delubas.
- Rorije, D., M. Harkema. (1995). *In de hoek….* Nijmegen: Berkhout.

Hulpmiddelen die ik hierbij gebruik zijn:

- Internet
- Boeken over het werken in hoeken
- Artikelen uit tijdschriften

Tot slot nog een opmerking over de gehanteerde schrijfstijl, afhankelijk van de zinsopbouw en context maak ik wisselend gebruik van zowel 'werken in hoeken' als 'hoekenwerk'.

Onderdeel B: Theoriegedeelte

Hoofdstuk 2. Wat is hoekenwerk?

§2.1 Oorsprong

Het hoekenwerk is in het ervaringsgericht werken ontstaan vanuit de behoefte om in een rijke leeromgeving het vrije leerlingeninitiatief op een verantwoorde wijze vorm te geven. Op de Nederlandse Taalsite staat geschreven[1]: "Basisontwikkeling is een op ontwikkelingsgericht onderwijs (Vygotsky) gebaseerde visie op onderwijs waarin de persoonsontwikkeling in een cultureel-maatschappelijke context centraal staat en waarin men ernaar streeft de zinvolle eenheid in het onderwijsproces te bewaren. In 1990 startte Frea Janssen-Vos onder de noemer basisontwikkeling een didactische aanpak die aanvankelijk met name gericht was op het onderwijs aan kleuters. Gaandeweg breidde dit concept zich uit tot de hele onderbouw en inmiddels ook tot de midden- en bovenbouw en peuters. De belangrijkste bedoeling van basisontwikkeling is het bevorderen van de brede ontwikkeling waarin zaken als initiatieven nemen, creativiteit in denken en handelen, talige communicatie, ingroeien in de sociale omgeving, materieel handelen voortzetten in verbaal en mentaal handelen een belangrijke rol spelen." Ik ben van mening dat hoekenwerk in verschillende soorten onderwijs kan worden ingezet. De manier waarop je dit inzet in je klas kan worden aangepast naar het onderwijsconcept van de basisschool.

§2.2 Definitie van hoekenwerk

Er zijn verschillende definities te vinden van hoekenwerk. Ik sluit mij aan bij de definitie van Hans Stuijvenberg (2005; 12)[2]. "Een hoek is een leeromgeving waarin een bepaalde structuur wordt aangebracht die kinderen uitnodigt en uitlokt om tot activiteiten en zo tot leren te komen."

Zoals ik al liet doorschemeren in mijn inleiding is hoekenwerk een organisatievorm die het klassieke, klassikale lesgeven doorbreekt. Bij deze manier van werken is een goede klasinrichting en een sterk organisatievermogen erg belangrijk. Het klaslokaal wordt in verschillende 'hoeken' ingedeeld. In de meest ideale vorm is een hoek een min of meer afgeschermde aparte ruimte in het lokaal, op de gang of in de gemeenschapsruimte. Een hoek kan bestaan uit enkele banken die tegen elkaar worden geschoven, maar ook een tafel die tegen de muur wordt geplaatst kan een hoek zijn. In elke hoek krijgen de leerlingen verschillende opdrachten en activiteiten die ze zo veel mogelijk zelfstandig moeten uitvoeren. In een hoek doen kinderen dus zelfstandig ervaringen rond een leergebied of rondom een thema op. De zelfstandigheid van leerlingen wordt bevorderd door de inrichting van de hoeken en de keuze en opstelling van de opdrachten. De ruimte in een hoek is meestal vrij beperkt, afhankelijk van de klas, waardoor er goede afspraken gemaakt moet worden over wie op een bepaald moment in een hoek aan het werk kan.

Hoekenwerk is van oorsprong begonnen in de onderbouw maar ook in de midden- en bovenbouw kan er gewerkt worden in hoeken. Daarin wordt een groot beroep gedaan op het zelf nemen van initiatieven, het zelf kiezen en het zelf oplossen van problemen. Kinderen zullen begeleid moeten worden om te leren omgaan met deze manier van werken. Dat houdt ook in dat de kinderen leren samenwerken, elkaar helpen en van elkaar leren, zodat dit uiteindelijk een vanzelfsprekendheid wordt.

---

[1] http://www.taalsite.nl/bibliotheek/lexicon/00031/

[2] Stuijvenberg, Hans. (2005) *Werken in hoeken. Projectontwikkeling cursus onderwijstechnologie*. Hoevelaken: CPS.

In de hoeken is een groot aanbod van materiaal. Alle materialen staan op een overzichtelijke manier bij elkaar; in de onderbouw is dit geordend per spelthema, in de midden- en bovenbouw is dit per vak- of vormingsgebied. De materialen zijn verschillend; het gaat van makkelijk naar moeilijker. De hoeken worden gekenmerkt door een veilige sfeer, een rijke stimulerende omgeving en het uitnodigende karakter van het materiaal.

Ton Hooijmaaijers (1998)[3] geeft aan dat hoekenwerk steeds een belangrijkere plaats in het onderwijs krijgt. Binnen alle recente vernieuwingen wordt deze werkwijze uitgedragen: van basisontwikkeling tot neo-klassikaal, van ervaringsgericht tot adaptief onderwijs.

§2.3 Organisatievormen

Elke klas is een heterogene verzameling van leerlingen met verschillende competentieniveaus, werksnelheden, interesses, etc. Het gebeurt dus vaak dat vlugge en/of knappe leerlingen sneller klaar zijn met een klassikale opdracht, met hun extra werk of met het opruimen van de laatjes, dan andere leerlingen. Voor die leerlingen is het belangrijk dat ze niet hoeven te wachten tot de laatste klasgenootjes ook klaar zijn. Ze moeten snel aan het werk kunnen met een stimulerend aanbod. Omdat het als een overbruggingsmoment fungeert, moeten ze met het aanbod in de hoeken niet alleen snel kunnen beginnen, maar ook vlug kunnen stoppen. Een groot nadeel hiervan is wel dat de tragere en zwakkere leerlingen nooit aan het aanbod van de hoeken toe komen. Zo'n overbruggingsmoment kan voor leerkrachten geschikt zijn om met enkele kleine hoeken te starten, maar blijf hier niet in hangen want het aanbod moet doorgroeien. Dit is één manier om hoeken in te zetten. Andere organisatievormen die ik hieronder zal beschrijven heb ik gevonden op een site[4] welke is bekroond met een erediploma en een eervolle vermelding in de categorie 'Prijs van de Vlaamse Minister van Onderwijs en Vorming' in het kader van de Digikids Awards 2000 op 7 juni.

Allereerst noem ik het *carrousel- of doorschuifsysteem*. Dit is het meest voorkomende systeem. Hier zorgt de leerkracht echt voor een krachtige leeromgeving. Alle kinderen doorlopen in kleine groepjes alle hoeken. Dit kan binnen het verloop van een week of langer. De leerlingen gaan op vastgestelde tijdstippen naar de vooraf vastgestelde opdracht, en dit schuift steeds door. Heel belangrijk bij deze organisatievorm zijn de afspraken voor de doorschuifmomenten. Maak afspraken over hoe je een hoek achterlaat en hoe je met het materiaal omgaat. Het nadeel hiervan vind ik dat de snelle leerlingen op het doorschuifsignaal moeten wachten.

Bekende termen uit de onderbouw zijn de *moet- en maghoeken*. Sommige leerlingen, die wat moeite hebben met één of ander leerstofonderdeel, krijgen een moet-opdracht, waarbij zij de geziene leerstof nog eens kunnen herhalen. Andere leerlingen kunnen keuzeopdrachten uitvoeren. Er moet wel op gelet worden dat de moet-opdrachten eveneens aantrekkelijk zijn en het is de bedoeling dat die leerlingen ook eens een mag-opdracht uitvoeren.

Een andere organisatievorm is *gedifferentieerd hoekenwerk*. Dit kan op twee verschillende manieren ingezet worden. Allereerst is er de mogelijkheid om te differentiëren naar tempo en interesse. Zowel in de carrousel als in het keuze- hoekenwerk worden de opdrachten zo gekozen dat er verschil kan zijn naar tijdsduur en inhoud. De andere mogelijkheid is om te differentiëren naar niveau. Er zijn dan opdrachten in twee of drie verschillende niveaus aanwezig in de hoeken. Zo zijn de activiteiten toegankelijk voor iedereen en zijn de activiteiten aangepast aan de verschillende niveaus van de kinderen.

---

[3] Hooijmaaijers, T. (1998). *Werken in hoeken.* Heeswijk: Esstede.
[4] http://www.sip.be/bao/hoekenwerk/index.htm

De laatste vorm die ik wil noemen is de *vrije activiteit*. Hier wordt veel over gesproken door Ferre Laevers[5] in het ervaringsgericht onderwijs. Dit is een organisatievorm waarin kinderen kunnen kiezen uit een relatief ruim en op hun behoeften afgestemd aanbod. Je kunt ervoor kiezen om aan deze vrije keuze bepaalde voorwaarden te hangen. Een voorwaarde zou kunnen zijn dat de leerlingen na verloop van tijd (twee weken- een maand) alle hoeken moeten hebben doorlopen. Je kunt er ook voor kiezen om het tot een volledig vrije keuze te laten. Wanneer je hier voor kiest moet je goed nadenken over duidelijke afspraken met de kinderen en een rijk aanbod aan opdrachten en materialen. Het voordeel van vrije keuze vind ik dat kinderen iets zullen kiezen waar ze veel zin in hebben, dit zal de betrokkenheid aanzienlijk verhogen. Betrokkenheid ontstaat namelijk wanneer een activiteit aansluit bij interesses.

§2.4 Afronding

In dit hoofdstuk heb ik een beeld geschetst wat betreft het werken in hoeken. We weten wat hoekenwerk is, uit welke onderwijsvisie dit is ontstaan en welke organisatievormen er allemaal mogelijk zijn. Het is duidelijk dat hoekenwerk al veelvuldig wordt toegepast in het kleuteronderwijs maar nog niet in de midden- of bovenbouw. Waarom gebeurt dit nog niet? En waarom zouden we hoekenwerk willen inzetten in de hogere groepen van de basisschool? Op deze vragen zal ik antwoord geven in het volgende hoofdstuk.

[5] Laevers, F., L. Heylen e.a. (2004). *Ervaringsgericht werken met 6- tot 12-jarigen in het basisonderwijs*. Leuven: CEGO Publishers.

Hoofdstuk 3. Waarom hoekenwerk in de bovenbouw?

§3.1 Inleiding

Door de vele stages die ik op basisscholen in Veenendaal heb gelopen, heb ik grote verschillen gezien in de manier van werken. Er zijn klassikale lessen, soms uit een methode maar ook los daarvan. Dit schommelt heel erg. Dan hoor je weer een luide roep dat leerlingen zelfstandig moeten leren; het leren is te veel afhankelijk van de leraar; de volwassene moet ophouden met alles te willen sturen. Meestal volgt daarna een periode waarin sturing door de leraar gemist wordt, omdat inmiddels in de praktijk de nadelen van minder sturing zijn gebleken: de klas drijft te ver uiteen, de leraar verliest het overzicht, vooral de minder goed presterende leerlingen zakken weg. Er volgt dan bijna onvermijdelijk een periode waarin leraarsturing weer wordt omarmd en de balans langzamerhand door gaat slaan: klassikaal werken, de groep bijeenhouden, instructie.

Ik kom hierdoor tot de veronderstelling dat beide belangrijk zijn: kring/ instructie/ de groep bijeenhouden en differentiëren/ zelfstandig leren/ individualiseren; sturing door de leraar en sturing door de leerlingen. Daarbij vind ik het belangrijk dat er leraren zijn die leerlingen uitdagen, ondersteunen en structuur bieden maar ook leerlingen die initiatief nemen, zelf structuur in hun werk kunnen aanbrengen en de leraar op ideeën brengen.

Uit deze veronderstelling vind ik dat je manier van lesgeven moet kunnen aansluiten op een aantal uitgangspunten. De volgende uitgangspunten komen uit het boek van Els de Vaan (1999; 45) en zijn gebaseerd op wat kinderen eigen is en op de doelen van wereldoriëntatie[6].

- "Het onderwijs moet passen bij de aard van kinderen. De activiteiten moeten 'beleefd' kunnen worden, verwondering oproepen, spannend en uitdagend zijn. Je kunt aan de manier waarop kinderen bezig zijn, zien of ze betrokken zijn.
- Het onderwijs moet passen bij de cognitieve mogelijkheden van de kinderen, dus ook aansluiten op de verschillende ontwikkelingsstadia die er zijn binnen elke groep. Leer- en ontwikkelingspsychologen, zoals Piaget, Bruner en anderen, wijzen erop dat kinderen veel concrete ervaringen nodig hebben om logische verbanden te kunnen leggen, zoals 'als… dan…'-relaties en dat kinderen nieuwe ervaringen altijd zullen 'aanhaken' aan bestaande kennis. Bij gebrek aan 'kapstokken' is er ofwel géén leereffect of de kinderen zoeken zelf voor hen logisch lijkende 'aanhaak-punten'. Dit laatste kan leiden tot een verkeerd denkbeeld.
- Bij wereldoriënterende vakken is het hanteren van de onderzoekende werkhouding belangrijk. Deze aanpak kan alleen maar al doende (handelend en denken) worden opgebouwd. Het gaat daarbij niet alleen om toepasbare kennis maar ook om vaardigheden."

§3.2 Onderwijsleerstijlen

Welke van de bovenstaande uitgangspunten je kunt vervullen, hangt samen met de onderwijsstijl die je kiest. Docters van Leeuwen (1978) onderscheidt drie onderwijsstijlen[7].

[6] Marell, Jos, Els de Vaan. (1999). *Praktische didactiek voor natuuronderwijs*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
[7] Docters van Leeuwen, R.A.W., e.a. (1978). *Didactiek van natuurverkenning*. Zeist: NIB.

§3.2.1 Zelfontdekkend leren

Dit is een vorm van onderwijs waarbij de kinderen het initiatief nemen. Deze vorm van leren is ook bekend als spontaan of natuurlijk leren. De leerkracht past zich aan aan de leerbehoeften van de leerlingen en communiceert met hen over wereld hoe die door leerlingen wordt ervaren. De leerlingen besluiten zelf wat zij gaan onderzoeken en structureren zelf hun activiteiten. Op deze manier ontdekken zij samenhangen tussen hun waarnemingen en formuleren verbanden. Bij deze onderwijsstijl is het de enige taak van de leerkracht om de samenwerking binnen de groepjes te begeleiden.

§3.2.2 Overdragend leren

Dit is de tegenpool van zelfontdekkend leren. De leraar bepaalt de inhoud van de leerstof, formuleert problemen en legt uit hoe je ze kunt toepassen. Hierbij past geen initiatief van de leerlingen, zij zijn afhankelijk van de leraar. De kennis van de leerkracht moet worden overgebracht naar de leerling. Het verbaal aanbieden van veel informatie door de leerkracht staat centraal. Ik vind dat zo'n les weinig effectief is bij het verwerken van kennis en vaardigheden. Het is naar mijn idee moeilijk om na te gaan wat de kinderen echt hebben geleerd. Vaak praten ze gewoon na wat er verteld is en vaak zijn ze dat een week later weer vergeten.

Zie de tabel hieronder van Van der Vleuten (1997)[8]. Zoals je kunt zien is het uitleggen door de leerkracht beslist niet gelijk aan het leren door de leerling!

Gemiddelde leeropbrengst bij diverse activiteiten

Activiteit	**Gemiddelde leeropbrengst**
Uitleg beluisteren	5 %
Lezen	10 %
Audiovisuele informatie verwerken	20 %
Demonstratie	30 %
Discussiegroepen	50 %
Praktijkoefening	75 %
Uitvoeren in realiteit / Uitleggen aan anderen	80 %

§3.2.3 Ontdekkend leren

Er zijn allerlei tussenvormen van de hierboven beschreven onderwijsstijlen mogelijk. We noemen dit ontdekkend leren, wanneer zowel de leerlingen als de leraar grondig bijdragen aan de inhoud van het onderwijs. Deze onderwijsstijl biedt je als leerkracht de mogelijkheid om leersituaties goed voor te bereiden terwijl er toch ruimte is om flexibel om te gaan met reacties van kinderen. Voor de leerlingen is ontdekkend leren een werkwijze waarbij hun betrokkenheid meer kans krijgt en die hen stimuleert om zinvolle vragen die zij hebben door onderzoek te beantwoorden.

Als leerlingen zonder meer veel zelf mogen doen, daalt het niveau en verliest iedereen het overzicht, zowel de leerkracht als de leerling. In het figuur van Van der Vleuten is ook duidelijk te zien dat de gemiddelde leeropbrengst erg afhankelijk is van de gegeven activiteit. Vandaar dat ik van mening ben dat je naast het werken in hoeken ook altijd lessen en kringactiviteiten moet blijven geven. Het is een nevenstroom naast het werken in hoeken.

[8] Vleuten, van der, C.P.M. (1997). De intuïtie voorbij. *Tijdschrift voor Hoger onderwijs 15*: 34-36.

§3.3 Voordelen van hoekenwerk

Ontdekkend leren in de klas spreekt mij het meeste aan omdat ik zo beter kan aansluiten op de behoefte van de kinderen. Om dit te realiseren in de klas zal ik hiervoor de organisatievorm hoekenwerk inzetten. Werken in hoeken heeft in mijn ogen zoveel verschillende voordelen. Pinkse (2000) beschrijft in zijn boek vele voordelen en ik zal deze op de volgende pagina's, in willekeurige volgorde, beschrijven[9].

Differentiatie - Ieder kind is uniek!
Voor mij is dit één van de belangrijkste redenen om in de bovenbouw met hoeken te gaan werken. Door hoekenwerk kan je namelijk aansluiten op de grote individuele verschillen tussen de kinderen. God heeft zoveel verschillende mensen geschapen, allemaal anders en allemaal uniek! Waarom zouden we dan in het onderwijs uitgaan van de gemiddelde leerling? Kijk bijvoorbeeld eens naar leerlingen met stoornissen zoals dyslexie, dyscalculie, dyspraxie, AD(H)D, NLD e.a. Deze kinderen doen meestal enorm hun best. Ze besteden vaak vele uren aan huiswerk en lessen en behalen dan nog een onvoldoende. Veel van deze leerlingen verliezen hun zelfvertrouwen, worden gespannen en faalangstig. Ze geven op met het idee: 'Zie je wel dat ik het niet kan!' Ze ontwikkelen een negatief zelfbeeld, gekleurd met etiketten die ze zo dikwijls opgeplakt krijgen: dom, lui, ongemotiveerd, traag. Vanuit mijn geloofsovertuiging wil ik aandacht voor deze problemen want dat kan voor heel wat kinderen al erg bevrijdend werken. Maar er is natuurlijk meer: een gerichte ondersteuning met aangepaste materialen zal het leerproces wel degelijk versnellen. Binnen het hoekenwerk kan ik goed aansluiten op de betrokkenheid van de kinderen. Waar zijn ze klaar voor? Wat kan ik nu inzetten? Waar ligt hun belangstelling? Waar liggen hun grenzen? Dit geldt niet alleen voor kinderen met een stoornis, maar voor alle leerlingen. Bij het werken in hoeken is het mogelijk om rekening te houden met de ontwikkeling en de mogelijkheden van ieder individueel kind.

Zoals ik al aangaf in §2.3 zijn er, door het aanbieden van verschillende opdrachten aan kinderen die in hoeken gaan werken, verschillende vormen van differentiatie mogelijk. Per kind kan er verschil zijn o.a. in tempo: de leerlingen doorlopen de activiteiten op eigen tempo. Er is ook differentiatie wat betreft niveau, dat zit in het aanbod: er zijn gemakkelijkere en moeilijkere activiteiten. In één en dezelfde activiteit kun je dan nog variëren wat betreft moeilijkheidsgraad, ze kunnen werken met of zonder materiaal, een 'knappere' leerling neemt een moeilijkere kaart, enz. Kinderen hebben dan een betere kans om in hun eigen tempo en op hun eigen niveau te werken aan leerstof waar ze zelf aan toe zijn. In de hoek kun je dus verschillende opdrachten leggen. Als je hen laat kiezen hebben we ook differentiatie naar interesse en motivatie. In de praktijk blijkt deze vrije keuze erg goed uit te pakken. Kinderen zijn er vaak van nature niet op uit de gemakkelijkste opdracht te nemen, zoals veel leerkrachten in het begin geneigd zijn te veronderstellen. Opdrachten die net binnen de grenzen van hun kunnen liggen, vormen een veel grotere uitdaging. De kinderen ervaren zelf dat ze iets kunnen en dat ze iets leren.

Leerbehoeften
Het werken in hoeken kan tegemoet komen aan de diverse leerbehoeften van kinderen. Het ene kind is meer auditief ingesteld, het andere kind meer motorisch of visueel. Door een diversiteit aan opdrachten of mogelijkheden te creëren, kan binnen een hoek meer aansluiting worden gevonden bij de individuele leermogelijkheden van ieder kind.

[9] Pinkse, F. (2000). *Handboek werken in hoeken, Groep 1 t/m 8*. Drunen: Delubas.

Zelfstandig werken
Kinderen leren zelfstandig te werken, door ze de gelegenheid te bieden tot het zelfstandig maken van zelfgekozen of vooraf afgesproken taken (lestaken, dagtaken, weektaken). Ze moeten opdrachten lezen, uitvoeren en zelf verbeteren zonder de hulp van de leerkracht. We kunnen ook van de kinderen verwachten dat ze hun werk planmatig aanpakken, keuzes kunnen maken en na afloop zelfstandig nagaan hoe ze gewerkt hebben en wat ze geleerd hebben. Bovendien worden er regels en routines gehanteerd waar kinderen zich aan moeten houden. De kinderen zullen er in het begin wel aan moeten wennen dat de leerkracht wel in de klas is, maar niet altijd beschikbaar is om hulp te bieden.

Individualiseren van een leergang
Hoekenwerk kan gebruikt worden om kinderen individueel een leergang te laten doorlopen. Daarbij kan gekozen worden voor een totale leergang zoals spelling, of een deelleergang van leerstof die alle kinderen uiteindelijk moeten beheersen, bijvoorbeeld cijferend vermenigvuldigen. Maar het kunnen ook beperkte leergangen zijn, die voor de kinderen op maat zijn toegesneden. Bijvoorbeeld een handelingsplan voor kinderen die moeite hebben zich bepaalde leerstofonderdelen eigen te maken, zoals het optellen en aftrekken, of het toepassen van een spellingregel.

Ontdekkend- of probleemoplossend leren
Door de keuze van de materialen en de inrichting van de hoek kan een situatie worden geschapen, waarin voor kinderen iets te ontdekken valt of waar het kind voor bepaalde problemen geplaatst wordt. Dit ontdekkend leren is in een klassikale situatie nogal moeilijk te organiseren. Soms is het ook moeilijk om voldoende materiaal beschikbaar te hebben. Toch heeft ontdekkend leren zijn waarde. Kennis maken met diverse materialen, zelf dingen verkennen en ontdekken, zelf handelend bezig zijn, sluit aan bij de natuurlijke leerbehoefte van kinderen. Het leidt tot brede en diepe leerervaringen die niet gemakkelijk worden vergeten en die tot grote voldoening kunnen leiden. Het stimuleert ook een open onderzoekende leerhouding, die in onze maatschappij van voortdurend leren, van het grootste belang is.

Sociale ontwikkeling
Als de leerlingen per twee of met meer een opdracht uitvoeren, heb je ook het sociale aspect. Tijdens het werken kan er meer direct persoonlijk contact zijn tussen de kinderen onderling en tussen de kinderen en de leerkracht. Er zijn mogelijkheden om samen te werken, maar ook opdrachten om juist alleen te doen. De kinderen leren bij elkaar om hulp te vragen en ook om zelf anderen te helpen. De leerkracht heeft meer mogelijkheden om kinderen in verschillende situaties te ontmoeten, te begeleiden en te observeren als hij regelmatig de hoeken bezoekt.

Betrokkenheid
De betrokkenheid (het tijd vergeten, intens bezig zijn) van de kinderen bij de activiteiten is zeer groot. Zij mogen eventueel een eigen keuze maken, ze verwerven en verwerken de leerstof op een speelse en aantrekkelijke manier en zetten zich er dan ook ten volle voor in. De intensiteit en intrinsieke motivatie is zeker groter dan bij ‘het gewone werk’.

Materiaal
Om een computer, een microscoop of andere natuurkundematerialen functioneel te gebruiken, kan niet de hele groep er tegelijkertijd mee aan het werk zijn. Hoekenwerk biedt hiervoor een praktische oplossing en dit materiaal kan dus tijdens hoekenwerk zinvol ingeschakeld worden.

Remediëren
Gedurende de tijd dat de kinderen zelfstandig in de hoeken werken, heeft de leerkracht de tijd om één of enkele kinderen extra leerhulp te bieden. Hij kan remediërend bezig zijn of juist gericht bezig zijn met kinderen die meer aan kunnen dan gemiddeld: de begaafde of hoogbegaafde kinderen. Voor hoogbegaafden kun je bepaalde activiteiten organiseren. Je geeft hen bijvoorbeeld de kans om in de klas- of schoolbibliotheek ook andere boeken (boven het klassenniveau) te lezen. Informatieve boeken kunnen hier heel nuttig zijn. Naast boeken biedt de computer ook veel mogelijkheden om die kinderen met allerlei oefeningen en spelletjes te blijven uitdagen. Nog een opdracht kan zijn om hen sociale verantwoordelijkheid te geven, laat hen bijvoorbeeld andere kinderen helpen of begeleiden in een hoek, als ze daartoe bereid zijn.

Daarnaast is het ook zinvol dat de leerkracht de tijd tijdens het werken in hoeken gebruikt, om instructie te geven aan een kleine groep kinderen. Wanneer de leerstof wat lastig is dan is dit gemakkelijker aan een kleine groep uit te leggen. Het kan ook zijn dat de niveauverschillen in een groep zo groot kunnen zijn, dat een klassikale aanpak geen recht meer doet aan die niveauverschillen. Meestal wordt hier een aparte instructietafel of een instructiehoek voor gereserveerd.

Eigen initiatief
Wanneer kinderen bij het werken in hoeken een zekere vrijheid van handelen hebben, worden ze uitgelokt tot het ontplooien van eigen initiatief en het creatief oplossen van problemen. Dit zal zeker de motivatie en werkvreugde van de kinderen ten goede komen. Bovendien wordt zo een beroep gedaan op het ontwikkelen van verantwoordelijkheidsgevoel voor het eigen functioneren. Het bieden van een zekere vrijheid is een extra mogelijkheid om aan te sluiten bij de belangstelling en interesses van het kind.

Inoefenfase
Het biedt kansen om bepaalde leerstofonderdelen, die belangrijk zijn en echt gekend of geautomatiseerd moeten zijn, te blijven inoefenen. Hoekenwerk maakt zo de inoefenfase langer en sommige kinderen kunnen dit goed gebruiken.

Bewegingsdrang
Kinderen hebben van nature een grote communicatiedrang, exploratiedrang en bewegingsdrang. Als hieraan tegemoet wordt gekomen, kunnen kinderen zeer gemotiveerd en betrokken bezig zijn. Hoekenwerk biedt hier veel gelegenheid toe.

Actualiteit
Hoeken zijn bij uitstek geschikt om in te spelen op de actualiteit. Dit kan actualiteit van het groepsprogramma zijn, buitenschoolse thema's die sterk leven bij een deel van de kinderen, of een plaats waar kinderen meegebrachte spulletjes aan anderen kunnen laten zien. Dit biedt ook mogelijkheden om tot een zinvolle integratie te komen van diverse vakgebieden.

Ouders
Hoekenwerk biedt de mogelijkheid om ouders bij het lesgebeuren te betrekken, zowel bij de aanmaak van materiaal als bij het begeleiden van een hoek.

Vaardigheden
Als laatst noem ik het voordeel wat betreft vaardigheden. Er zijn namelijk heel wat vaardigheden die soms onbewust aan bod komen: initiatief nemen, keuzes maken, overleggen, verantwoordelijkheid nemen, afspraken nakomen, instructie begrijpen, plezier beleven, problemen oplossen, zelfcorrectie en plannen.

§3.4 (On)mogelijkheden van hoekenwerk

Naast de vele voordelen en mogelijkheden bij het werken in hoeken zijn er ook veel vragen en bedenkingen in de praktijk. Ik heb een enquête gehouden op basisschool het Baken (valt onder stichting CPOV, Christelijk Primair Onderwijs Veenendaal en Omgeving) onder leerkrachten die werkzaam zijn in de midden- en bovenbouw. De onderwijsvorm van deze school is een combinatie van programmagericht en ontwikkelingsgericht, maar ze zijn nog volop bezig met de vormgeving hiervan. Bij mijn vraag uit de enquête: 'waarom maakt u geen gebruik van hoekenwerk?' kwamen de volgende antwoorden:

Er is onvoldoende ruimte	75 %	
Ik heb een drukke groep	25 %	
Ik heb te weinig materiaal	75 %	
Ik heb geen tijd om dit voor te bereiden	50 %	
Het lesprogramma komt in de knel	25 %	
Anders, nl:	0 %	

Veranderingen en vernieuwingen vragen extra tijd en energie. Toch mag gesteld worden dat het realiseren van hoekenwerk deze extra investering waard is. Want deze extra investering is tijdelijk, maar heeft een blijvend positief effect. Voor de kinderen en voor de leerkracht. De leerkrachten hebben verschillende redenen genoemd waarom ze geen gebruik maken van hoekenwerk. Hieronder zal ik proberen, met behulp van Pinkse (2000), de genoemde "onmogelijkheden" om te bouwen tot mogelijkheden.

Onvoldoende ruimte
Maar liefst 75% van de ondervraagde leerkrachten zitten vaak met het probleem om voldoende ruimte te creëren. Het lokaal is dan te klein om hoeken te maken. Maar de vraag is, of je daadwerkelijk 'hoeken' moet creëren, zeker als je maar enkele malen per week in hoeken werkt. Je kunt ook zorgen dat het materiaal voor het hoekenwerk per hoek geordend in kasten ligt. Zodra er in hoeken wordt gewerkt, wordt het materiaal over het lokaal verdeeld. Binnen de normale opstelling, of met kleine verschuivingen, worden werkplekken gemaakt voor bepaalde activiteiten. Na afloop van het hoekenwerk zetten de kinderen de materialen weer in de kast en gaan ze weer op hun eigen plaats zitten. Als zelfs dit niet mogelijk is, dan kan het materiaal zo neergezet worden, dat de kinderen dit kunnen pakken om er vervolgens op hun eigen plaats mee aan het werk te gaan.

Drukke groep
Hoekenwerk vereist van kinderen en leerkrachten de nodige discipline. Daar kan de ene groep beter mee omgaan dan de andere groep. Sommige kinderen zijn erg druk en de leerkracht ziet het niet zitten om hoekenwerk in te zetten. In een onderzoek van Pinkse zijn de ervaringen met de zogenaamde 'drukke' groepen hier juist heel positief. Vaak blijkt deze afwisseling en het beroep dat op de zelfstandigheid van deze kinderen wordt gedaan, een gunstig effect te hebben. Met name drukke en ongemotiveerde kinderen hebben baat bij afwisseling en bij vormen van actief leren. Bijna alle kinderen vinden hoekenwerk erg leuk en kunnen het daarom opbrengen om ook intensief aan het werk te zijn. Zeker als het werk is dat ze aanspreekt en dat ze aankunnen. Rustig werken blijkt dan ook best te kunnen. Bovendien zijn er manieren om kinderen te leren zelfstandig te werken. Maar dat leer je alleen door het ook te doen!

Weinig materiaal
De ervaring leert dat op de meeste scholen al veel materiaal aanwezig is, dat juist bij deze werkwijze goed ingezet kan worden. Ook veel materiaal dat in een klassikale setting niet bruikbaar is. Daarnaast kopieer je uit de nodige werkbladen. De aanschaf van enkele werkboekjes van andere methoden hoeft niet duur te zijn. Van de losse bladen kunnen opdrachtkaarten worden gemaakt. Dat kost de nodige tijdsinvestering, maar bij een goede spreiding van dit werk, bouw je toch vrij snel een grote diversiteit aan materialen op. Diverse spelmaterialen kunnen heel geleidelijk over enkele jaren heen worden aangeschaft. Bij themahoeken (magnetisme, sloot, elektriciteit) is het vaak meer een kwestie van verzamelen dan van aanschaffen. In §4.4 zal ik nog meer uitleg geven over materiaal dat kan worden ingezet.

Lesprogramma in de knel
De planning zit al vaak zo overvol dat er geen tijd is voor hoekenwerk. Hierdoor zou het lesprogramma in de knel komen. In de hoeken wordt doorgaans zeer intensief gewerkt en geleerd. Het is geen vrijblijvende bezigheid! Het effect daarvan komt terug in de rest van het programma. Dit kan op onderdelen veel vlotter en sneller verlopen. Soms zijn onderdelen uit de cursorische leergang over te slaan, omdat dit binnen het hoekenwerk al voldoende aan bod is gekomen. Daarbij komt dat de kinderen tijdens hoekenwerk veel meer op hun eigen niveau bezig zijn. Dit houdt in dat de tijd die anders besteed zou worden aan herhaling of remediëring, nu in het werken in hoeken verwerkt zit.

§3.5 Afronding

Ik ben tijdens het onderzoek tot de veronderstelling gekomen dat er meerdere aspecten in een les belangrijk zijn: kring/ instructie/ de groep bijeenhouden en differentiëren/ zelfstandig leren/ individualiseren; sturing door de leraar en sturing door de leerlingen. Van der Vleuten laat zien dat leren een actief proces is; het gaat erom dat leerlingen echt belangrijke competenties verwerven door actief te leren. Dat kan nauwelijks als leerlingen achterover leunen en wachten tot leerkrachten hun brein vullen met kennis. Ik vind het daarom belangrijk dat er leraren zijn die leerlingen uitdagen, ondersteunen en structuur bieden maar ook leerlingen die initiatief nemen, zelf structuur in hun werk kunnen aanbrengen en de leraar op ideeën brengen. Om dit te realiseren in de klas zal ik hiervoor de organisatievorm hoekenwerk inzetten. Pinkse heeft namelijk laten zien dat er vele voordelen zijn bij het gebruik van hoeken in de klas. In mijn enquête kwam naar voren dat veel leerkrachten het hoekenwerk niet zien zitten en hiervoor hebben ze verschillende redenen. Ik ben elke reden afgegaan en heb geprobeerd om deze te verweren met argumenten. Zo heb ik laten zien dat hoekenwerk ook ingezet kan worden in een midden- en bovenbouw groep. Nu we op dit punt zijn aangekomen is het de vraag: Hoe ziet dat hoekenwerk er dan uit in een hogere groep? Dit zal ik behandelen in het volgende hoofdstuk.

Hoofdstuk 4. Hoe zou hoekenwerk er uit kunnen zien?

§4.1 Inleiding

Een manier om hoekenwerk in te zetten in de bovenbouw kan al door hoeken te gebruiken bij klassikale lessen wanneer individuele kinderen klaar zijn met hun verwerkings-opdrachten. De keuze in het aantal te kiezen hoeken is beperkt. Als kinderen klaar zijn met hun rekenwerk, mogen ze verder gaan met materiaal uit bijvoorbeeld de rekenhoek. Deze manier van werken vind ik zinvoller dan verlengde opdrachten die meer van hetzelfde bieden of het bekende zinnetje: 'Als je klaar bent, ga je maar wat voor jezelf doen.'

Hoekenwerk kan je het best toepassen wanneer je het inoefenen, verwerken, toepassen of herhalen van al eerdere geziene leerstof voor ogen hebt. Vele inhouden vereisen een zekere voorkennis waardoor het vaak moeilijk is om nieuwe leerstof aan te bieden onder de vorm van hoekenwerk. Wat je wel kan doen voordat je hoekenwerk toepast is ervoor zorgen dat de nodige fundamenten aanwezig zijn, door bij het begin van de les de leerstof kort toe te lichten. Pinkse (2000; 20) schrijft: "Het is niet aangewezen om alle inhouden onder de vorm van hoekenwerk aan bod te laten komen. Sommige onderwerpen lenen zich hier nu eenmaal niet toe." Ik ben het hiermee eens omdat kinderen de nodige basisstof nodig hebben om de leerstof eigen te maken. Vanuit de hoeken kun je heel goed de leerstof verwerken en toepassen.

§4.2 In de les

Ik schets hieronder een mogelijkheid om hoekenwerk in te zetten.

Introductie → instructie → verlengde instructie of begeleide inoefening en zelfstandige inoefening → verwerking in hoeken.

Volgens Pinkse (2000; 20) moet de instructie aan een aantal voorwaarden voldoen:

- Het bevat de kern van de nieuwe stof.
- Het is interactief, zodat alle kinderen erbij betrokken zijn.
- De instructie wordt ondersteund met modellen, voorbeelden en concreet materiaal.
- Het wordt afgesloten met een samenvatting van de belangrijkste zaken.

Na de instructie gaat het grootste gedeelte van de kinderen zelfstandig aan het werk met de inoefenopdrachten. Een aantal kinderen krijgen van de leerkracht speciale begeleiding bij de inoefening. Samen wordt besproken hoe de opdracht uitgevoerd kan worden. Enkele opdrachten worden als voorbeeld samen gemaakt. Op deze wijze kan een verlengde instructie overbodig worden. Kinderen die klaar zijn met de zelfstandige inoefen-opdrachten, kunnen een opdracht uit één van de hoeken kiezen. Daarnaast vindt nog een zelfstandige verwerking plaats in hoeken. Deze staat los van de gegeven instructie en inoefening, maar is meer gericht op herhaling, toepassing, verdieping en verrijking. De kinderen voeren deze, vaak zelfgekozen opdrachten, zelfstandig uit. Daarbij kan de leerkracht eventueel ook nog enkele kinderen begeleiden die extra hulp nodig hebben. Bovendien heeft hij de mogelijkheid om enkele kinderen die al begonnen waren in de hoeken, nog verder op weg te helpen.

Je kunt met de kinderen de afspraak maken, dat ze kunnen beginnen met de inoefening als ze zeker weten dat ze de stof begrijpen. Zo ziet een leerkracht snel hoe lang zijn klassikale instructie nog moet duren en wanneer hij bijvoorbeeld over kan gaan tot de uitleg aan de instructietafel. Er kan het probleem ontstaan in de aanvangsfase, dat niet alle kinderen even goed kunnen inschatten of ze het begrepen hebben en er zullen wellicht ook kinderen snel aan de slag willen om maar snel klaar te zijn. Als hier in het begin de nodige aandacht aan wordt besteed, lost deze problematiek zich in de praktijk meestal vanzelf op.

Het is duidelijk dat er kinderen zullen zijn die al snel klaar zijn met de verplichte inoefen- en verwerkingsstof. De kunst is om voor deze kinderen zinvolle vervolgopdrachten te bedenken. Het is dus belangrijk om in de hoeken voldoende mogelijkheden in te bouwen om te differentiëren.

Een andere manier om hoekenwerk in de dagelijkse praktijk in te zetten:

Kwartier kring/ instructie → verwerking in hoeken → Kwartier kring/ instructie

Voorbeeld: twee keer in de week van 10.30 tot 12.00 uur zet je het hoekenwerk in je planning. Dit kunnen je wijden aan begrijpend lezen en stellen. Je begint met een kwartier kring of instructie en hiermee eindig je de ochtend ook. De leerlingen werken daartussen een uur in de ongeveer acht hoeken die je hebt ontworpen.

§4.3 Methode gebonden hoeken

Het E-CEGO[10] komt met een gemakkelijke manier om hoekenwerk in de bovenbouw in te zetten, namelijk door het koppelen van de gebruikte leermethode aan het hoekenmateriaal. Het voordeel hiervan is dat de leerlingen vertrouwd zijn met de manier van werken bij de oefeningen. Bij elk hoofdstuk van de methode vermeld je welk materiaal er in de aanverwante hoek wordt geplaatst. Je kunt diverse opdrachten en materialen uit, bijvoorbeeld, de taalmethode en de methode voor begrijpend lezen onderbrengen in hoekenwerk. Sommige lessen die je nog wil oefenen uit de methode kun je een plek geven in het eerste en laatste kwartier in de les (zie het voorbeeld hierboven).

Een ander voorbeeld is het vakgebied rekenen. Bij elk hoofdstuk van de rekenmethode kun je een aantal hoekopdrachten zoeken. Dat kunnen losse opdrachten zijn, die mondeling aan de kinderen worden doorgegeven of op het bord geschreven, maar ook schriftelijke opdrachten in de vorm van opdrachtkaarten, werkbladen of speelleermateriaal. In het begin is het het gemakkelijkst om het materiaal rechtstreeks uit de methode zelf te halen, omdat het materiaal direct bij de leerstof aansluit. Waarschijnlijk is al snel te merken dat er behoefte ontstaat aan meer materiaal of aan afwisseling in materiaal: kopieerbladen, losbladig materiaal of werkboekjes van andere methoden. Handig is dan om bij de handleiding van de methode een hoekenbijlage bij te voegen met een korte beschrijving van de hoek erbij, zodat je volgend jaar de hoek heel snel weer kunt inrichten.

Er kan ook een thema worden gemaakt met verschillende methoden. Rondom het thema ‘water’ bij het vak aardrijkskunde kunnen opdrachten uit deze aardrijkskundemethode gebruikt worden, maar ook opdrachten uit de geschiedenismethode of uit de methode voor natuuronderwijs. Dit kost vanzelfsprekend de nodige voorbereidingstijd, maar wanneer het materiaal goed wordt opgeslagen, dan heb je er jaren plezier van.

[10] Bosman, L., L. Depondt e.a. (2005). *Contractwerk en werken in hoeken in het secundair onderwijs*. Leuven: CEGO Publishers.

§4.4 Opdrachten

Ik vind het belangrijk dat er afwisseling in de opdrachten zit zodat er voor elke leerling een aansluiting te vinden is. Mijn uitgangspunt is om opdrachten aan te bieden waarin alle leerstijlen van Kolb[11] zich aangesproken voelen.

1. Doener / uitvoerende leerstijl
   - Wil een directe ervaring opdoen.
   - Lost graag een probleem op.
   - Springt graag in het diepe met een uitdagende taak.
2. Bezinner / divergente leerstijl
   - Maakt vooraf een plan.
   - Neemt de tijd voor lastige beslissingen.
   - Neemt de tijd om ervaringen te overdenken; reflecteert.
3. Denker / theoreticus
   - Zoekt goed gestructureerde leermiddelen.
   - Zoekt verbanden met kennis die hij/zij al heeft.
   - Zoekt intellectuele uitdagingen.
   - Bestudeert theoretische concepten, modellen en systemen.
4. Beslisser / pragmaticus
   - Zoekt naar verbanden tussen de leerstof en zijn/haar werk.
   - Richt zich op praktische zaken.
   - Zoekt iemand die hem/haar iets kan demonstreren.

De doener zal heel anders reageren op een opdracht dan een denker. Beide hebben een eigen manier om de opdracht aan te pakken en op te lossen en daar zal je als leerkracht rekening mee moeten houden. Om zoveel mogelijk aan te sluiten op het kind heeft het ECEGO (2005) verschillende opdrachten ontwikkeld. Ik zal de verschillende soorten opdrachten hieronder in het kort beschreven.

Inoefenen, verwerken, toepassen, herhalen
Veel leerkrachten vinden het zinvol om hoekenwerk op te stellen rond de leerstof van een vorig leerstofblok in plaats van rond de leerstof die op dat moment in de klassikale lessen aan bod komt. Het kiezen van de volgorde van werken, het niet kiezen van alle hoeken, vormt op die manier geen probleem. Ik vind dit zeker geen verloren tijd want het opnieuw inoefenen van leerstof zorgt ervoor dat de leerstof beter blijft hangen. Verkeerde inzichten en onvoldoende beheerste vaardigheden worden hierdoor zowel voor de leerling als voor de leerkracht duidelijk.

Studeren
Dit zijn opdrachten die vaak eerder als huiswerk zijn opgegeven. Het mooie ervan is dat leerlingen tijdens schooltijd een kans krijgen om dit soort werk al te maken. Op die manier worden verkeerde strategieën en problemen veel sneller gezien en kan de leerkracht dit beter begeleiden. Voorbeelden: woordpakketten leren, leren van wereldoriënterende teksten, topografie oefenen, Engelse woordjes leren, etc.

Jezelf toetsen
Nadat de leerlingen de hoeken hebben doorlopen mogen ze soms elkaar toetsen. De kinderen stellen vragen aan elkaar en om er enig spelelement aan toe te voegen kan je de galg van 'galgje' erbij plaatsen. Het doel is dan om te vermijden dat je hangt binnen de ondervragingstijd. Bij elke fout hang je een stapje meer.

[11] http://www.leren.nl/artikelen/2003/leerstijlen.html

Iets nieuws ontdekken
Bij de start van een nieuw onderwerp van een wereldoriënterend vak kan het bijvoorbeeld zinvol zijn dat de leerlingen basis- of aanvullende informatie opzoeken in de klas, in de schoolbibliotheek, in kranten of op internet. Andere mogelijkheden waardoor leerlingen zelfstandig iets ontdekken kunnen zijn: ontdekdozen, proefopstellingen, stap-voor-stap-instructies, computer of cd-rom. Dit geeft de leerlingen de nodige structuur en ondersteuning bij dit leerproces.

Nieuwe leerstof
Het is mogelijk om bepaalde nieuwe leerstof in hoekenwerk te stoppen. Zelfontdekkend leren is immers ook denkontwikkeling. Leerlingen iets nieuws laten ontdekken kan via een geprogrammeerde werkinstructie best lukken en kan heel leerrijk zijn. Zoals ik al aangaf in §3.2.3 vind ik dat je niet te vaak nieuwe leerstof aan moet bieden in de hoeken. Als leerlingen zonder meer veel zelf mogen doen, daalt het niveau en verliest iedereen het overzicht, zowel de leerkracht als de leerling. Zelfontdekkend leren kan dus wel in de hoeken maar ik vind dat controle of nabespreking hierna wel nodig is.

Verplichte of keuzeopdrachten
In hoekenwerk kan je het best werken met verplichte en keuzeopdrachten. Dit wil zeggen dat alle hoeken verplicht zijn maar dat er een onderscheid wordt gemaakt tussen verplichte en keuzeopdrachten (moet- en mag opdrachten) in elke hoek. Vaak bestaat het hoekenwerk uit zoveel verplichte hoeken of opdrachten dat alleen de sterkste of de snelste leerlingen nog voldoende tijd over hebben om aan een keuzeactiviteit te werken. De keuzehoeken of opdrachten zijn vaak bedoeld als een extraatje voor leerlingen die anders tijd over zouden hebben.
Toch mogen deze keuzeactiviteiten niet alleen beschouwd worden als 'bezigheids-therapie'. Het is niet zo dat dit overbodige activiteiten zijn, die enkel als doel hebben de leerlingen bezig te houden. Vaak kunnen leerlingen de leerstof uit de verplichte hoek hier al inoefenen door bijvoorbeeld een kruiswoordraadsel in te vullen of wordt hun kennis over een bepaald onderwerp nog verder uitgebreid. In principe zou elke leerling de kans moeten krijgen om keuzeactiviteiten uit te voeren. Ik beschrijf nu hoe het zou moeten zijn, maar in de praktijk blijkt dat niet alle leerlingen de mogelijkheid krijgen om aan een opdracht naar keuze te werken. Sommige leerlingen werken nu eenmaal sneller dan anderen of hebben bepaalde dingen vlugger door. De betrokkenheid van leerlingen wordt aanzienlijk verhoogd wanneer ze zelf een activiteit mogen kiezen (leerlingeninitiatief).

Open en gesloten opdrachten
Open opdrachten zijn opdrachten waarvan het resultaat niet vooraf vaststaat. Zowel open als gesloten opdrachten kunnen in hoekenwerk voorkomen. Een werkblad uit het handboek is bijvoorbeeld een gesloten opdracht. Een verhaal schrijven is weer een open opdracht. Vaak starten leerkrachten met gesloten opdrachten omdat deze minder begeleidings-vaardigheden vereisen. In mijn praktijkgedeelte heb ik gebruik gemaakt van zowel gesloten als open opdrachten. Ik vind dat open opdrachten de creativiteit en het eigen initiatief van de leerlingen stimuleert.

Schoolse en speelse opdrachten
Hoekenwerk moet niet alleen leuk zijn, maar er moet ook nog geleerd worden. Toch wil dit niet zeggen dat het leren niet op een speelse manier kan gebeuren. Vaak plaatsen leerkrachten de schoolse, saaiere oefeningen bij de verplichte opdrachten en de leuke, speelse opdrachten bij de keuzeopdrachten. Wanneer een hoek veel verplichte opdrachten bevat, komen de zwakkere leerlingen vaak niet toe aan de leuke opdrachten. Leerlingen voor wie de verplichte, schoolse opdrachten niet veel inspanning vragen, worden 'beloond' met leuke, speelse opdrachten en zwakkere leerlingen worden 'gestraft' omdat ze niet kunnen beginnen aan de leuke, speelse opdrachten.

Ik wil zelf evenwichtig gebruik maken van speelse en schoolse opdrachten in het pakket van de verplichte opdrachten. Zo krijgen de leerlingen bij de verplichte opdrachten vaak de mogelijkheid om zelf proefjes uit te voeren. Moeilijke schoolse opdrachten kunnen ook deel uitmaken van keuzeopdrachten. Zo worden sterkere leerlingen uitgedaagd.

Zelfstandige en begeleide opdrachten
Hoekenwerk bestaat niet alleen uit opdrachten die zelfstandig moeten worden uitgevoerd. Het is een werkvorm die het mogelijk maakt om bepaalde leerlingen, die meer ondersteuning nodig hebben dan anderen, individueel en extra te begeleiden. Om de zelfstandigheid van leerlingen te bevorderen, moet het materiaal zo toegankelijk mogelijk zijn. Het materiaal wordt aangeboden in de verschillende hoeken en er wordt duidelijk aangegeven bij welke opdracht het past. Als leerkracht kan je je pas vrijmaken voor individuele begeleiding wanneer de andere leerlingen zelfstandig aan het werk kunnen.

Zelfstandige en groepsopdrachten
Bij hoekenwerk moet er ook voldoende afwisseling zijn tussen zelfstandig leren en samenwerkend leren.

<u>Samenwerkend leren</u>
- Samenwerkend leren maakt deel uit van de onderwijsvernieuwing. De leerlingen worden meer en meer geplaatst in leersituaties waarin ze samenwerken in teams.
- De samenwerkingsvaardigheden van leerlingen worden aangescherpt. Leerlingen moeten elkaar aanmoedigen en helpen.
- Leerlingen zijn afhankelijk van elkaar. Een bepaalde opdracht wordt zo geformuleerd dat de groep alleen succesvol kan zijn als alle groepsleden zich inzetten.
- De leerlingen ontwikkelen verstandelijke en sociale vaardigheden.
- Samenwerkend leren stimuleert de communicatie.
- Sterkere leerlingen vullen zwakkere leerlingen aan. (heterogeniteit)
- De leerlingen dragen een individuele verantwoordelijkheid binnen de groep maar zijn ook samen verantwoordelijk voor het groepsproduct.

<u>Zelfstandig leren</u>
- Zelfstandig leren maakt ook deel uit van de onderwijsvernieuwing. De leerlingen krijgen een actieve rol in het construeren van hun eigen kennisbestand.
- De leerlingen zijn verantwoordelijk voor hun eigen leerproces.
- Er is mogelijkheid tot differentiatie. Leerlingen die meer ondersteuning nodig hebben, kunnen individueel begeleid worden door de leerkracht. Terwijl de andere leerlingen zelfstandig aan het werk kunnen.
- De leerlingen ontwikkelen een zekere bekwaamheid en zelfstandigheid.
- Er is aandacht voor leren leren. Het leren van een manier die je je nog niet eigen had gemaakt.

§4.5 Materialen

Het materiaal dat je zelf zal moeten maken, is uiteraard niet bestemd voor eenmalig gebruik, maar moet verschillende jaren meegaan. Het is dus van belang dat het materiaal stevig, duurzaam en verzorgd is. Ik raad daarom aan om zoveel mogelijk materiaal steeds te plastificeren. Dit is erg handig want zo blijft het materiaal vet- en watervrij en jarenlang als nieuw. Je kunt ook gebruik maken van karton om de stevigheid en dus ook de duurzaamheid van de materialen te vergroten. Het gebruik van gekleurd papier in plaats van wit papier is een stuk aantrekkelijker voor de kinderen. Het geeft zeker een meerwaarde aan het materiaal.

Huub Lucas[12] schrijft in zijn artikel verschillende manieren om aan materiaal te komen voor je hoekenwerk.

Handboeken uit de methode
Ik vind het voordeel van de handboeken dat de leerlingen vertrouwd zijn met de manier van werken bij de oefeningen. Een voorwaarde is wel dat je de handboeken die je gebruikt kritisch bekijkt:

- Welke inhouden of vaardigheden zijn de basis?
- Welke inhouden zijn voor herhaling geschikt en welke voor de verdieping?
- Hoe maak ik dit duidelijk voor de leerlingen?
- Welke oefeningen zijn overbodig of ongeschikt voor hoekenwerk?
- Welke handboeken vereisen veel begeleiding van de leerkracht?
- Voor welke onderdelen moet ik extra materiaal ergens anders halen of zelf ontwerpen?

Een handboek met een bijbehorende opdrachtkaart is voor leerlingen snel en gemakkelijk om te gebruiken. Lucas (1997) geeft aan dat een nadeel van het gebruik van handboeken bij hoekenwerk is dat ze niet gemaakt zijn om zelfstandig te doorlopen. Veel oefeningen vragen toch nog om een instructie door de leerkracht. Mijn idee is dat je dit kunt oplossen door de instructie van te voren op papier te zetten voor de leerlingen.

Werkbladen
Je kan de opdrachten uit de boeken aanvullen met losse werkbladen. Het is dan wel nodig dat je het geheel overzichtelijk houdt door bijvoorbeeld de werkbladen te ordenen per hoek en te nummeren. Naast zelfgemaakte werkbladen zijn er in veel methodes ook kopieerbladen te vinden in de handleiding. Dat hoeven niet alleen de methoden te zijn die op school worden gebruikt. Andere methoden bieden juist meer mogelijkheden, omdat ze dezelfde leerstof op een andere wijze aanbieden. Het gebruik van materiaal dat niet direct bij de eigen methode hoort, geeft meer mogelijkheden tot variatie, herhaling, verbreding, verdieping en verrijking. Ook op internet zijn er sites te vinden met allerlei materiaal dat goed gebruikt kan worden.

Opdrachtkaarten
Opdrachten voor het werken in hoeken kan de leerkracht mondeling geven via een instructie aan de kinderen. Daarbij is het wel belangrijk dat kinderen ook zonder de leerkracht opdrachten kunnen uitvoeren. Opdrachtkaarten zijn een middel om de zelfstandigheid en eigen verantwoordelijkheid van kinderen m.b.t. het uitvoeren van taken te vergroten. Opdrachtkaarten kunnen op verschillende manieren worden toegepast. Het is mogelijk dat in bepaalde hoeken (bijv. leeshoek, rekenhoek, wereldoriëntatiehoek) een bak staat met genummerde opdrachtkaarten. De opdracht moet op een zodanige manier op de kaart geformuleerd worden, dat het kind weet wat hij/zij moet doen en de volgorde waarin de activiteiten moeten worden uitgevoerd. Zonder (veel) toelichting kan het kind aan de slag. De tekst die ik op mijn opdrachtkaarten gebruik is een combinatie van geschreven taal en beeldtaal (pictogrammen). Ik geloof dat kinderen de betekenis van de pictogrammen over het algemeen snel leren kennen, zeker wanneer ik met vaste opdrachtsymbolen werk.

Computerprogramma's
Er is veel educatieve software in de handel en ook op internet zijn heel wat zinvolle programma's te vinden die je werk met de leerlingen kunnen ondersteunen. Een computerhoek met één of twee computers biedt heel veel mogelijkheden. Deze benut ik ook in mijn praktijkgedeelte.

[12] Lucas, Huub. (1997). Wie helpt mij aan voldoende leermiddelen? *JSW, nr. 4 jaargang 70*: 12-14.

Leerspelen
Leerspelen kunnen alleen of in een groep gebruikt worden. Er zijn heel wat leerspelen in de handel die op eenvoudige principes berusten zoals (mini) Loco. Regelmatig worden er door allerlei onderwijsorganisaties materialenbeurzen georganiseerd, waarop de mogelijkheden ervan toegelicht worden. Spelletjes die teruggaan op domino-, lotto-, kwartet- of elektraprincipes kunnen voor verschillende vakonderdelen ontworpen worden. Gewone gezelschapsspellen kunnen omgevormd worden tot een vakspel.

Ondersteunende didactische materialen
Voorbeelden:

- Een skelet.
- Levend materiaal zoals dieren of planten.
- Modellen van een menselijk lichaam bijvoorbeeld tanden.
- Foto's en afbeeldingen.
- Boeken
- Encyclopedieën
- Een computer waarop leerlingen internetsites kunnen raadplegen of een software-programma kunnen gebruiken.
- Audiovisueel materiaal zoals DVD, cd's en televisie.

Sommige van deze materialen lokken spontaan activiteit uit bij leerlingen. Deze spontane activiteit kan je in een bepaalde richting sturen. Ik herinner mij ideeën van een docent aan de Christelijke Hogeschool Ede, Lourens Lutgendorff. Zijn idee van een open opdracht is om bijvoorbeeld de leerlingen tien ontdekkingen te laten noteren in verband met de wereldbol. Een meer gestuurde opdracht is bijvoorbeeld om leerlingen gericht naar een aantal dingen te laten kijken zoals de tijdslijnen, de continenten, de keerkringen en de oceanen. Dit moeten ze dan op een werkblad invullen. Het vrij kunnen gebruiken van opzoekmateriaal zoals woordenboeken, atlas, encyclopedieën, internet, e.d. maakt dat leerlingen minder afhankelijk zijn van de leerkracht bij bijvoorbeeld begrijpend lezen of opzoek- en onderzoekswerk.

§4.6 Criteria voor circuits en hoeken[13]

In maart 1994 komt het Algemeen Pedagogisch Studiecentrum, Projectgroep Pabo, met een criteriumlijst waar circuits en hoeken aan horen te voldoen. Deze is samengesteld met de hulp van Cees de Munnik. De criteriumlijst is een hulpmiddel voor het ontwikkelen van hoeken.

1. *Circuit*
   Een circuit bestaat uit verschillende hoeken die binnen een vak- of vormingsgebied een bepaalde doelstelling realiseren. Elk circuit maakt deel uit van de doorgaande ontwikkelings- en leerlijnen van een vak- of vormingsgebied.

2. *Doelzuiverheid*
   Elk circuit en elke hoek is doelzuiver. De inrichting van de hoeken en de opdrachten richten zich uitsluitend op het doel van het circuit en niet op nevendoelen. Het doel van het circuit vormt de richtlijn voor de handelingen van zowel de volwassenen (leerkracht, ouders) als de kinderen. De inrichting van de hoek en de aanwezige materialen (materiaal om mee te werken, opdrachtkaarten) dragen hiertoe bij.

[13] Munnik, de, Cees. (1994). *Werkboek hoeken ontwerpen*. Utrecht: Algemeen Pedagogisch Studiecentrum.

3. *Differentiatie*
   Elk circuit biedt kinderen mogelijkheden vanuit hun eigen interesse te werken en hun eigen werkritme, tempo, niveau en leerstijl te bepalen en te ontwikkelen. Voor de hoeken worden situaties en inhouden gekozen die ook voor kinderen uit etnische groepen herkenbaar zijn vanuit hun ervarings- en belevingswereld.

4. *Leeraanbod*
   Het leeraanbod wordt ontwikkelingstheoretisch en vakinhoudelijk bepaald. De didactische middelen in de hoeken, zoals contexten, reële situaties, toelichtingen bij opdrachten, taken en registratieformulieren worden voor kinderen uit niet-dominante groepen toegankelijk gemaakt.

5. *Instructie*
   Er moet een duidelijke instructielijn zijn, gekoppeld aan de geformuleerde doelen (deel) van het circuit.

6. *Evaluatie*
   De doelen zijn dusdanig geoperationaliseerd dat is aangegeven op welke wijze wordt geëvalueerd.

7. *Remediëren*
   In ieder circuit wordt aangegeven op welke wijze en wanneer er remediërende hulp wordt gegeven aan kinderen.

8. *Materiaal*
   - Het materiaal moet duurzaam zijn.
   - Het materiaal moet er aantrekkelijk uit zien.
   - Er zijn duidelijke opdrachtkaarten of –situaties aanwezig.
   - De opdrachtkaarten zijn aangepast voor tweede-taalverwervers.
   - Kinderen moeten zelfstandig met het materiaal kunnen werken.

9. *Buitenschoolse bronnen*
   Het leeraanbod ontstijgt het binnenschoolse door de volgende buitenschoolse bronnen te gebruiken:
   - De dagelijkse realiteit en de ervaringen van kinderen.
   - De niet-schoolse cultuur en samenleving.
   - De niet-Nederlandse cultuur en samenleving.

10. *Normen en waarden*
    Het materiaal is roldoorbrekend en Multi-etnisch.

11. *School en omgeving; ouderparticipatie*
    In het circuit is ruimte voor inhouden en activiteiten die op de relatie tussen school en directe omgeving betrekking hebben. Ouderparticipatie is in die relatie de centrale schakel.

§4.7 Richtlijnen en tips voor het inrichten

In boeken en op het internet zijn vele richtlijnen en tips te vinden over het inrichten van de hoeken. De inrichting van een onderbouwklas zal sterk verschillen met de inrichting van een midden- of bovenbouwklas. Ik wil mijn klas op een bepaalde manier inrichten waardoor de leerruimte kinderen uitnodigt om te leren. Hieronder formuleer ik verschillende tips waar ik gebruik van maak ik mijn praktijkgedeelte.

- Gebruik zoveel mogelijk de hoeken en hoekjes die in de bouw van het lokaal al aanwezig zijn om een hoek te maken.
- Gebruik licht materiaal voor (af) scheidingen, zoals vitrage en schermen. Gebruik zware, grote kasten niet te veel als (af) scheiding, dit maakt vol en geeft een blokkerige indruk.
- Zorg dat vanuit een centraal punt in het lokaal zoveel mogelijk zicht is op alle hoeken.
- Hou de ruimte bij deuren vrij (brandweervoorschrift).
- Bouw niet voor ramen, dit hindert het buitenlicht.
- Bedek in de hoeken stukken vloer die koud zijn of lijken. Doe hetzelfde voor stukken wand en muur.
- Gebruik werk- en legplanken tegen en op de muur en wand in drie hoogtes: op werkhoogte voor direct gebruik, op stahoogte om extra te pakken en op reikhoogte als voorraad.
- Tafels in de hoek kunnen vaak vervangen worden door een werkblad of werkbank.
- Plaats zitplekken in een hoek niet tegenover elkaar. Plaats ze in een rechte lijn of onder een hoek van 90 graden.
- Gebruik gevarieerde, functionele maar gezellige (op)bergsystemen, zoals mandjes, kastjes met vakjes, ladekastjes, bakken met wieltjes. Drijf er alleen niet te ver in door.
- Breng de naam en de bijbehorende pictogram van de hoek aan. Om de leerlingen een overzicht te geven van de verschillende soorten opdrachten, het nodige materiaal, etc., wordt er ook vaak gebruik gemaakt van pictogrammen. Zo is het voor leerlingen in één oogopslag duidelijk welk materiaal ze moeten gebruiken, waar ze dit kunnen terugvinden, of een opdracht verplicht is of naar eigen keuze kan worden uitgevoerd.
- Breng in elke hoek iets groots aan als blikvanger, passend bij de leeressentie van de hoek.

Dit zijn tips die je kunt toepassen in je eigen klas. Hierbij wil ik duidelijk maken dat kinderen ook zelf mee moeten kunnen denken over klasinrichting, regels en afspraken, wijze van aanpakken van taken en omgang met elkaar. Spelen, beleven, ervaren, verwoorden, leren en begrijpen wil ik tijdens het hoekenwerk samen laten gaan. Een goede inrichting is hierbij zeker van belang.

§4.8 Afronding

In dit hoofdstuk heb ik laten zien hoe hoekenwerk kan worden vorm gegeven in de midden- en bovenbouw. Hoekenwerk kan je het best toepassen wanneer je het inoefenen, verwerken, toepassen of herhalen van al eerdere geziene leerstof voor ogen hebt. Verder in dit hoofdstuk heb ik aandacht besteed aan de opbouw van een les met hoeken en aan de verschillende opdrachten en materialen die je in een hoek kunt verwerken. Op allerlei manieren kun je tijdens hoekenwerk aandacht schenken aan de verschillen tussen kinderen. Door in een hoek diversiteit aan te brengen in opdrachten en materialen kan je op ieder kind aansluiten. Maar wat is nu de rol van de leerkracht hierin? Daar zal ik in het volgende hoofdstuk meer uitleg over geven.

Hoofdstuk 5. Rol van de leerkracht

§5.1 Inleiding

Ik zal in dit hoofdstuk de rol van de leerkracht bespreken. In de eerste plaats heeft de leerkracht vooral veel voorbereidend werk. Als leerkracht moet je een planning maken, opdrachten kiezen, het materiaal selecteren, verzamelen en verwerken. Deze aspecten heb ik vooral in hoofdstuk 4 behandeld. Maar naast dit voorbereidende werk zijn er ook tijdens het hoekenwerk veel taken voor de leerkracht.

§5.2 Leerkracht tijdens werken in hoeken

Tijdens het hoekenwerk bestaat de taak van de leerkracht uit verschillende aspecten. Ten eerste zorgt de leerkracht vooral voor de organisatie in het klaslokaal. Dit houdt in: de omgeving voorstructureren, de klas inrichten (§4.7), zorgen dat al het nodige materiaal in de hoeken aanwezig is, etc. Voordat de leerlingen aan het hoekenwerk beginnen maakt de leerkracht goede en duidelijke werkafspraken met de leerlingen. Tijdens het hoekenwerk heeft de leerkracht eerder de functie van een manager. Dit wil zeggen dat hij of zij er een goed overzicht op nahoudt waar de leerlingen mee bezig zijn. Een overzicht op de groep houden tijdens het werken in hoeken is niet altijd gemakkelijk: niet iedereen is met dezelfde taak bezig en zitten niet op hun eigen plaats. Bovendien moet je tussendoor leerlingen helpen of een korte instructie geven. Door middel van observatie komt de leerkracht problemen bij bepaalde leerlingen op het spoor en kun je hier op in springen. Hierover vertel ik meer in §6.2.

Na verloop van tijd komt er tijd vrij voor de leerkracht om leerlingen die ondersteuning nodig hebben, individueel en extra te begeleiden. Dit is ook het moment om kinderen te leren hoe ze elkaar kunnen helpen. Dit moet wel, omdat de leerkracht daar minder tijd voor heeft. Elkaar helpen is ook te leren en het hoeft er niet op neer te komen dat kinderen elkaar dingen voorzeggen. Kinderen elkaar laten helpen kun je beperken tot het hulp bieden in het eigen groepje.

Door bij problemen een stapje terug te nemen en door leerlingen de ruimte te geven om op hun eigen manier te werken, bevordert de leerkracht de zelfstandigheid van de leerlingen. De leerkracht moet leerlingen ook impulsen geven, bijvoorbeeld door hen te laten vertellen wat ze aan het doen zijn en hoe ze tot een bepaalde oplossing gekomen zijn, door leerlingen positieve feedback te geven, door leerlingen te stimuleren tot het zoeken naar oplossingen voor problemen die ze ondervinden.

Na het hoekenwerk wordt het proces samen met de leerlingen geëvalueerd. Dit kan mondeling gebeuren maar ook aan de hand van een evaluatieformulier waarop de leerlingen suggesties of opmerkingen kunnen noteren. Dit kan ervoor zorgen dat alles naar wens blijft lopen en dat bepaalde zaken die dreigen te versloffen, snel opgepakt worden.

§5.3 Sturing en zelfsturing

De leerkracht heeft dus een belangrijke rol in het hoekenwerk. De leerkracht is een begeleider, een helper, een coach, een diagnostiseur en een remedial teacher. Om meer tijd te hebben hiervoor is het belangrijk dat de kinderen ook zichzelf kunnen sturen. Hierbij is er een verschil tussen sturing en zelfsturing. Pinkse (2000; 47) beschrijft duidelijk het verschil.

"Sturing houdt in dat er van buitenaf aangegeven wordt wat een kind moet doen of moet leren, in welke tijd, waar, waarmee, met wie, op welke manier en wat het resultaat moet zijn. Sturing betekent dus dat iemand van buitenaf veronderstelt te weten, wat een ander moet leren en hoe die dat het beste kan doen.

Bij *zelfsturing* neemt het kind de sturing (deels) zelf ter hand. Zelfsturing omvat een groot aantal deelvaardigheden. Een kind moet allereerst iets 'willen'. Als hij weet wat hij wil, bepaalt het kind wat er nodig is, waar het best gewerkt kan worden en eventueel met wie. Tijdsplanning kan noodzakelijk zijn, maar is voor een kind vaak geen overweging die van tevoren gemaakt wordt. Het gaat het kind eigenlijk om zaken als het doen, de uitvoering, het plezier beleven aan het bedenken en uitvoeren van scenario's. Vaak zijn kinderen zich niet bewust van een vooraf gewenst en bepaald resultaat. Hun intuïtie, de beleving tijdens de uitvoering, de interactie met het materiaal en/of met de ander bepalen het hoe van de activiteit en uiteindelijk het resultaat."

Er zijn drie vormen waarbij er sprake is van sturing door de leerkracht. Ik zal eerst een beschrijving geven van de vorm en hierna wat de rol van de leerkracht is bij de betreffende vorm.

§5.3.1 De leerkracht stuurt

Ik schets hieronder een voorbeeld waarin duidelijk naar voren komt dat de leerkracht stuurt.
Het rekenonderwijs in groep 6 is verdeeld in blokken van drie weken. Elk blok bestaat uit de aanbieding van de basisleerstof gedurende twee weken. Vervolgens worden alle kinderen getoetst. De week daarna krijgen de kinderen herhalingsstof of verrijkingsstof aangereikt. Dit doet de leerkracht door de groep in twee groepen te verdelen, groep A en B. Groep A zijn de kinderen, die op grond van een diagnostische toets verrijkingsstof gaan doen. Groep B krijgt verschillende verwerkingsopdrachten. Enkele kinderen mogen pas beginnen, nadat zij apart instructies van de leerkracht hebben gekregen. Als laatst wordt er met de hele groep gewerkt en de stof nog eens mondeling overhoord.

Rol van de leerkracht
In de situatie die ik heb geschetst laat de leerkracht de kinderen weliswaar zelfstandig werken en past hij het leerstofaanbod zelfs aan aan het beheersingsniveau van de kinderen, maar toch houdt hij de leerfuncties overwegend zelf in de hand. Hij draagt vooral domeinkennis over aan de kinderen en toetst veel met gesloten vragen en beheersing van de kennis.

§5.3.2 Kleine sturing door zelfstandig werken

Ik schets hieronder een voorbeeld waarin duidelijk naar voren komt dat er een kleine sturing is door zelfstandig werken.
In groep 6 geeft de leerkracht uitleg over breuken. Hij geeft de kinderen een opdracht. Als de kinderen klaar zijn, steken ze hun hand op en mogen ze op een teken van de leerkracht naar voren komen en hun uitkomst op het bord schrijven. Na verloop van tijd stopt de leerkracht de activiteit. Hij vestigt de aandacht op de uitkomsten, vergelijkt ze met elkaar, roept om de beurt een kind dat een uitkomst op het bord heeft geschreven naar voren en vraagt hoe het kind dit heeft uitgerekend. Aan het eind van deze inventarisatie haalt de leerkracht twee aanpakken terug en vraagt de kinderen welke ze de meest handige vinden. Hierna krijgen de kinderen de mogelijkheid om in circuitvorm breuken te oefenen. De leerkracht legt nog wat aan en de kinderen gaan zelfstandig aan de slag.

Rol van de leerkracht
In deze situatie pakt de leerkracht het veel meer op een klassikale manier aan. Hij heeft vooral in de voorbespreking van het zelfstandig werken een sturende rol door gebruik te maken van de demonstratie. Vervolgens gaat hij in de zelfstandige werktijd over naar een werkvorm, waarin kinderen ook zelf sturing kunnen geven aan hun leerproces, maar beperkt dit tot datgene wat vooraf gepland is. Deze leerkracht bevordert leerprocessen van kinderen door gedoseerd gebruik te maken van feedback over wat goed gaat en feedback over wat beter kan.

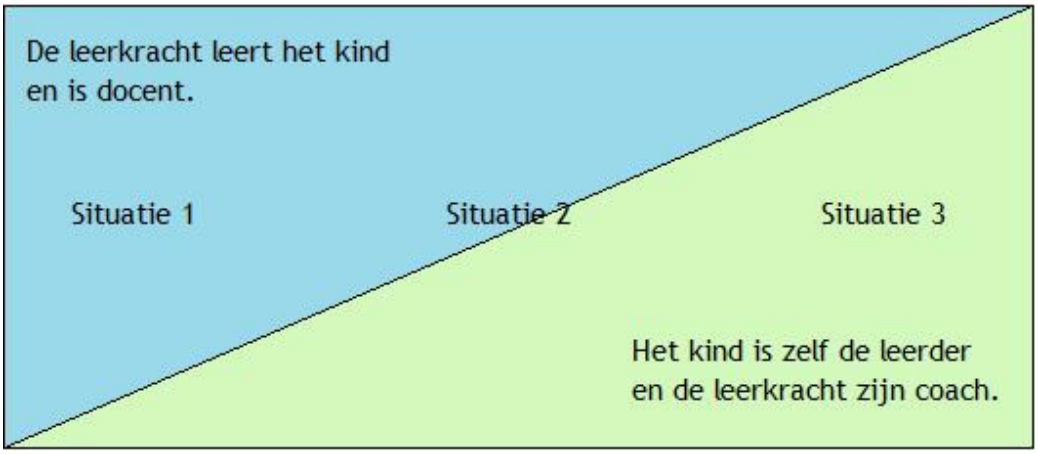
§5.3.3 Leerkracht en kind sturen samen

Ik schets hieronder een voorbeeld waarin duidelijk naar voren komt dat de leerkracht en het kind samen sturen.
Vóór schooltijd is de leerkracht al bezig om de hoeken in de klas te vullen met materialen die horen bij begrijpend lezen. De ochtendkring gaat als vanzelf over in de instructiekring begrijpend lezen. De leerkracht leest een krantenartikel voor en de kinderen vatten die vervolgens in steekwoorden samen. Van de steekwoorden die op het bord zijn gekomen, worden zinnen gemaakt. Aan het eind van de kring wordt de vraag gesteld: geeft onze samenvatting goed weer wat is voorgelezen? De kinderen gaan nu naar hun plaats. Wie nog in een hoek bezig is, kan aan de slag met een activiteit in het kader van begrijpend lezen. De overige kinderen kiezen een nieuwe hoek. Na afloop van het werk verzamelen de kinderen de materialen. Dan begint de nabespreking, uit elke hoek mag een kind vertellen wat hij/zij heeft gedaan en eventueel of er iets verbeterd moet worden aan de hoek.

Rol van de leerkracht
De leerkracht uit deze laatste geschetste situatie gaat verder dan kinderen zelfstandig te laten werken en daarin alleen kennis en vaardigheden te laten inoefenen. Hij zorgt ervoor dat er flexibel en met oog voor individuele verschillen tussen kinderen, gezamenlijk sturing wordt gegeven aan het leerproces. Ik vind het mooi dat hij het zelfstandig leren van de kinderen bevordert door henzelf te laten controleren wat er goed gaat en wat beter kan. Aan de ene kant draagt hij kennis over via instructie en zelfstandig werken en aan de andere kant geeft hij de kinderen ook gelegenheid om zelfstandig kennis op te doen.

§5.4 Afronding

Nadat ik verschillende situaties heb geschetst aan de hand van de drie vormen van sturing ben ik tot een conclusie gekomen. Het is me duidelijk geworden dat er grote waarde wordt gehecht aan zelfsturing daar waar dat mogelijk is en sturing door de leerkracht daar waar het noodzakelijk is. Ik heb de situaties verdeeld in onderstaande illustratie.

Aan de linkerkant in het blauwe vlak staat situatie 1, de leerkracht leert het kind en is docent. Aan de rechterkant in het groene vlak staat situatie 3, het kind is zelf de leerder en de leerkracht zijn coach. Situatie 2 is een combinatie hiervan en daarom heb ik deze in het midden geplaatst. Hoe meer het kind in staat is zelf het eigen leerproces te sturen, hoe meer de leerkracht van docent uitgroeit tot begeleider en coach. Dit wil ik ook proberen te realiseren in mijn praktijkgedeelte.

Met dit hoofdstuk ben ik er achter gekomen wat de rol van de leerkracht is tijdens het werken in hoeken. De leerkracht heeft een zeer belangrijke rol in het hoekenwerk. De leerkracht is zowel een begeleider als een helper, een coach, een diagnostiseur en een remedial teacher. Om meer tijd te hebben hiervoor is het belangrijk dat de kinderen ook zichzelf kunnen sturen. Verder in dit hoofdstuk heb ik het verschil aangegeven tussen de begrippen sturing en zelfsturing. De taak van de leerkracht is dus duidelijk, maar hoe nu verder? Hoe gaat we dit organiseren? In het volgende hoofdstuk zal ik uitleg geven over het opzetten van hoekenwerk in de midden- en bovenbouw, van planning tot evaluatie.

Hoofdstuk 6. Hoe begin je eraan?

§6.1 Inleiding

Ik denk dat 'de' manier om hoekenwerk te organiseren in de klas niet bestaat. In mijn enquête kwamen verschillende organisatievormen naar voren die worden gebruikt de in de klas. Er bestaan zoveel mogelijkheden om hoekenwerk soepel te organiseren, afhankelijk van de klas- en schoolcontext. Hoekenwerk is een werkvorm die groeit vanuit de ervaring van de leerkracht met zijn leerlingen in de klas en niet vanuit een van bovenaf opgelegde verplichtende norm die in elke klas geïntegreerd moet worden. Volgens Ferre Laevers[14] is het, voor elke leerkracht die met hoekenwerk wil starten, verstandig om te beginnen met een analyse van de eigen klas- en schoolcontext. Een goede organisatie, en dus ook een goed verloop, zijn namelijk afhankelijk van een aantal belangrijke factoren. Het is dus belangrijk om vooraf na te gaan wat de mogelijkheden, groeikansen en sterke punten zijn, maar ook wat de zwakke schakels zijn in die specifieke context. Die talrijke varianten vormen juist het grote voordeel van hoekenwerk: daardoor vind je voor elke klas wel een passende organisatievorm, hoe groot de vrees of weerstand ook is.

§6.2 Stappenplan van planning tot evaluatie

Hoewel iedere klas dus anders is wil ik dit stappenplan laten zien die door Ferre Laevers (2004) is ontwikkeld. Met dit uitgebreide stappenplan wil ik een leidraad geven om hoekenwerk op te zetten.

1. Selecteer een doelstelling. Vraag jezelf af:
   - Waar is het mij hier om te doen?
   - Wat wil ik dat de kinderen kunnen?
   - Welke inhouden moeten leerlingen kennen?
   - Welke vaardigheden moeten ze kunnen oefenen?

2. Selecteer een lesgedeelte waar je aan wilt werken.

3. Welke leeractiviteiten, leerinhouden kan ik voor dat doel gebruiken? Hoe deed ik dat tot nu toe? Welke leermiddelen heb ik ter beschikking? (zie §4.5)
   - andere handboeken
   - extra werkbladen of opdrachtkaarten
   - informatie opzoekmateriaal
   - tijdschriften
   - vakgerichte leerspelen
   - zelfontworpen spelmateriaal
   - didactisch materiaal
   - inrichtingsmateriaal (kisten, dozen, opbergbakken, rekken, etc.)
   - computers met vakgerichte software en internet

4. Van welk systeem ga ik gebruik maken? (Carrousel, keuzehoek, etc. zie §2.3)

5. Kan ik de leeractiviteiten aanpassen zodat mijn rol als leerkracht minimaal wordt en de zelfstandigheid van leerlingen hoog?

[14] Laevers, F., L. Heylen e.a. (2004). *Ervaringsgericht werken met 6- tot 12-jarigen in het basisonderwijs*. Leuven: CEGO Publishers.

6. Bevatten de leeractiviteiten voldoende kansen tot betrokkenheid?

7. Welke aanpassingen kan ik nog doen?

8. Bepaal welke opdrachten echt het minimum zijn en maak deze opdrachten verplicht. (zie §4.4)
   - Welke opdrachten kunnen facultatief zijn? (Dit zijn keuzeopdrachten).
   - Zijn er gelijkwaardige alternatieven waar leerlingen er minimaal één uit moeten kiezen? (Dit is verplichte keuze).
   - Aandachtspunt hierbij is op te letten dat niet de meer schoolse taken allemaal verplicht zijn en de 'leukere' opdracht keuze.

9. Bepaal hoe je de klas wilt indelen. Houd je de vaste plaatsen van leerlingen waar ze de meerderheid van de opdrachten zullen uitvoeren of laat je leerlingen in hoeken werken? Werk je eventueel met een stille zijde van de klas voor zelfstandig werk en een hoek voor groepstaken?

10. Maak registratieformulieren. (zie §6.5)

11. Schrijf de opdracht uit. Dit is niet gemakkelijk. Je moet aan de ene kant proberen om alle informatie die nodig is om de opdracht te kunnen uitvoeren mee te geven. Aan de andere kant mag de overzichtelijkheid van de instructie niet verloren gaan. Enkele tips:
    - Geef de opdracht een duidelijke titel.
    - Geef duidelijk aan of leerlingen voor deze taak alleen moeten werken, met een partner of in een groep.
    - Maak bijvoorbeeld met pictogrammen duidelijk aan welk materiaal leerlingen nodig hebben en eventueel waar ze de opdracht moeten uitvoeren.
    - Maak duidelijk hoe het nakijken van de opdracht verloopt.
    - Werk zo veel mogelijk met duidelijke en korte zinnen.

12. Ontwikkel het materiaal dat eventueel nodig is om leerlingen het hoekenwerk te laten uitvoeren. (zie §4.5)

13. Geef duidelijk aan:
    - of de opdracht verplicht of keuze is
    - het maximum aantal kinderen dat in de hoek kan
    - of de taak in een hoek uitgevoerd moet worden
    - hoelang de hoek aangeboden wordt
    - eventueel ruimte voor zelfevaluatie of reflectie

14. Maak tenslotte enkele afspraken met de leerlingen:
    - Wat is het minimum dat gedaan moet zijn, hoeveel tijd krijgen ze om hieraan te werken?
    - Hoe mogen de leerlingen hulp vragen? (vinger opsteken, naar de leerkracht gaan, aan een hulptafel gaan zitten, een signaal op hun tafel plaatsen, hun naam op het bord schrijven, aan een andere leerling hulp vragen, etc.)

15. Richt de hoeken in en start met het werken in hoeken.

16. Evalueer deze wijze van werken en stel de werkwijze, het materiaal, de regels, enz., bij. Durf ook hulp te vragen aan een collega. Samen ben je creatiever en gaat het ontwikkelingsproces van hoekenwerk vaak sneller. (zie §6.3)

§6.3 Observeren en evalueren

Nu het hoekenwerk is opgestart begint het observeren. Het kan nooit in één keer helemaal goed gaan. Frea Janssen Vos (1992; 38)[15] legt uit wat observeren is: "Observeren is een actieve aangelegenheid: je maakt gebruik van je ogen, oren en gevoel, hierdoor kun je direct reageren. Je kijkt en luistert goed naar kinderen, praat met ze, je bent met hen in interactie. Als je alleen maar een afstandelijke waarnemer zou zijn kun je wel een idee krijgen van het handelen van een kind, maar eigenlijk niet zo gek veel meer. Interactie met het kind is ook belangrijk omdat je niet alleen zicht krijgt op de actuele ontwikkelingsstand maar ook op de zone van naaste ontwikkeling. Wat kan een kind met behulp van de leerkracht?"

Observeren is dus niet in een hoekje zitten met en stuk papier op de knieën. Zo'n vorm van afstandelijk observeren is pas aan de orde als je gedetailleerde, objectieve informatie moet zien te krijgen wat op een andere manier niet kan.

Observaties worden niet alleen uitgevoerd om informatie te verzamelen over kinderen, hun activiteiten en hun ontwikkelingsverloop. Je hebt ook informatie nodig over je eigen handelen en de effecten daarvan. Je vraagt je bijvoorbeeld af:
- Wat is er van mijn bedoelingen terecht gekomen?
- Sloot het thema of de inhoud aan bij de belangstelling van de kinderen?
- Waren de opdrachten voldoende prikkelend en uitnodigend?
- Heb ik de kinderen voldoende aandacht kunnen geven?
- Heb ik geschikte materialen en technieken gekozen?
- Hadden de kinderen voldoende werkruimte in de hoek of aan hun tafel?

Eventuele punten als deze en vooral het overdenken van mogelijke fouten of oorzaken, helpen je om veranderingen en verbeteringen aan te brengen in de inhoud en organisatie van je onderwijs. Frea Janssen Vos maak duidelijk dat observatie een *middel* is om informatie te verkrijgen. Met betrekking tot observeren en registreren (zie §6.4) moet je jezelf altijd drie belangrijke vragen stellen: Wat wil je precies te weten komen?; waarom heb je die informatie nodig?; wat wil je met de informatie doen?

Tijdens de uitvoering van activiteiten handel je voortdurend. Je anticipeert en reageert op wat je ziet, hoort en voelt. Een aantal aandachtspunten om te weten te komen of een activiteit goed gaat of zinvol is: Zijn de kinderen actief, intensief en betrokken bezig?, beleven ze plezier aan hun activiteiten?, zit er ontwikkeling of verandering in de activiteit? Deze punten geven je informatie over de vraag of de activiteit van betekenis is voor een kind. Als dat niet zo is, is er immers weinig kans dat de activiteit ontwikkelingswaarde heeft. Tijdens activiteiten observeer je ook om aanwijzingen te vinden voor volgende activiteiten. Je vraagt je af: wat valt me op?, waar zitten moeilijkheden en mogelijkheden?, welke activiteiten zijn morgen zinvol?, wat moet ik straks met de kinderen bespreken?, moet ik de inrichting van die hoek wijzigen?, heeft dat kind extra aandacht nodig?, etc.

Zoals je hebt kunnen lezen is er veel om op te letten. Bovendien gebeurt er ook veel tegelijk. Het is dus onmogelijk om alles te onthouden of vast te leggen. Daarom de tip van Janssen: zorg dat er altijd notitiepapier aanwezig is om snel aantekeningen te kunnen maken. Indrukken die belangrijk zijn kun je ook vastleggen zodat je er later over kunt overdenken en de consequenties te overzien.

[15] Janssen-Vos, Frea. (1992). *Basisontwikkeling voor peuters en de onderbouw*. Assen: Uitgeverij Van Gorcum.

Frea Janssen-Vos schrijft vooral over het observeren door de leerkracht. Ze heeft het er niet over wat de kinderen ervan vinden. Ik vind het juist belangrijk wat de kinderen er zelf over te zeggen hebben. Pinkse (2000; 15) is hier duidelijk over. Hij geeft aan dat naast het observeren het ook belangrijk is om regelmatig een korte nabespreking te houden over het werken in de hoek. In zo'n bespreking komt naar voren wat de ervaringen zijn van de kinderen ten aanzien van het materiaal, de opdrachten, hun ervaringen en de afspraken over het gebruik van de hoek. In deze bespreking wordt ook aandacht besteed aan de wijze van werken van de andere kinderen, terwijl er in de hoek gewerkt werd. Naar aanleiding van deze bespreking worden materialen aangepast, afspraken worden gewijzigd of opdrachten worden aangepast. Zo'n nabespreking is tevens van groot belang om de regels in te slijpen. Door gezamenlijk te evalueren, gaan kinderen inzien wat kan en wat niet kan en worden ze gestimuleerd hun eigen gedrag bij te sturen.

§6.4 Correctie en controle

Belangrijk is om goed na te denken over correctie en controle en hier goede afspraken over te maken. Kijken de kinderen hun werk zelf na, kijken ze elkaars werk na, of doet de leerkracht dat? Ik zet verschillende mogelijkheden op een rijtje. Binnen het hoekenwerk kan je verschillende controles ook combineren.

- Zelfcorrigerend materiaal
Ferre Laevers (2005) spreekt veel over zelfcorrigerend materiaal. Zelf nakijken is mogelijk, wanneer het materiaal zich ertoe leent en de kinderen dit aankunnen. Er is heel wat zelfcorrigerend materiaal op de markt. Voorbeelden:

- Een computer kan bij elke oefening directe feedback geven over het resultaat in termen van goed/fout.
- Leerspelletjes geven na verschillende oefeningen aan welke goed en welke fout waren. Bijv. omklapbordjes (met een puzzel op de achterkant), computer, loco, electro, piccolo.

Naast deze voorbeelden is materiaal natuurlijk ook zelfcorrigerend te maken door zelf een antwoordblad in te vullen en te plastificeren. Een goede codering zorgt ervoor dat kinderen snel een antwoordblad kunnen vinden. Wanneer je gebruikt maakt van werkbladen uit de methode dan kun je de leerlingen ook zelf laten nakijken m.b.v. het antwoordenboekje.

- Leerlingen verbeteren elkaar
Kinderen kunnen elkaar overhoren, maar het is ook mogelijk schriftelijk werk van elkaar na te kijken. Hier zitten overigens wel nadelen aan verbonden. Het is niet altijd wenselijk dat de kinderen elkaars werk controleren. Dit hangt af van de klassensituatie. Als dit gaat dan:

- kunnen ze elkaars leesfouten verbeteren;
- kunnen ze elkaars dictee nakijken;
- kunnen ze elkaar vragen stellen n.a.v. de oefening.

- Leerkracht begeleidt het verbeterwerk
Zo kan de leerkracht het door de kinderen nagekeken werk snel scannen of er nog fouten in zitten, zonder de fouten direct aan te geven.

- Ik heb (noem het aantal) fouten gevonden, vind jij ze ook?
- Ik zet een kruisje in de kantlijn voor een fout, kan jij ze zelf verbeteren?
- We verbeteren samen (per twee of in een klein groepje).

Dit kan gebeuren bij iedereen, bij bepaalde leerlingen of steekproefsgewijs. Je kunt ook besluiten om het werk samen met het kind na te kijken.

- Leerkracht kijkt de taken helemaal zelf na
Bepaalde opdrachten dienen in ieder geval door de leerkracht nagekeken te worden. Ik doel dan met name op de meer open opdrachten. Een stelopdracht is hiervan een goed voorbeeld. Als je het werk van de kinderen serieus neemt, wordt elke stelopdracht nagekeken en samen met de kinderen besproken. Eventueel wordt eerst een kladtekst en daarna een versie in het net gemaakt.

- Van enkele leerlingen
- Van iedereen

Controle door de leerkracht blijft natuurlijk nodig. Wanneer een leerkracht echter alles uit het hoekenwerk zelf wil nakijken, haalt hij zich enorm veel werk op de hals. Bovendien heeft het nakijken door kinderen zelf, zeker ook een leereffect. Mijn voorkeur gaat uit naar het idee om het werk steekproefsgewijs na te kijken. Daarbij zijn ook tussenvormen van correctie mogelijk.

§6.5 Registreren

Registreren wil zeggen dat je de informatie vastlegt. De registratie kan zowel door de leerkracht of door de leerling worden gedaan. Wanneer hoekenwerk wordt ingezet op momenten dat de kinderen klaar zijn met hun werk en een grote keuzevrijheid bij het kind zelf ligt, is het de vraag of registratie wel zo nodig is. Pinkse (2000; 77) zegt: “Het is alleen zinvol om iets te registreren als er ook iets met de gegevens wordt gedaan. Indien het de voorkeur heeft om toch te registreren, dan ligt het het meest voor de hand om dit door de kinderen zelf te laten doen.” Wanneer het kind zelf registreert en corrigeert zijn er de volgende mogelijkheden:

- Het kind houdt bij welke opdrachten het gedaan heeft.
- Het kind houdt ook bij wanneer hij/zij dit heeft gedaan.
- Het kind kijkt zijn/haar werk zelf na en registreert het resultaat volgens vooraf afgesproken normen.

Hoe uitgebreider het hoekenwerk wordt, hoe belangrijker de registratie wordt. Het is goed dat je als leerkracht weet welke leerlingen in welke hoek hebben gewerkt. Daarom is het zo handig om een registratiesysteem te ontwikkelen. Dit helpt de leerlingen ook om zelfstandiger te werken en zich ervan bewust te worden in welke hoeken ze nog niet geweest zijn. Voor de leerkracht biedt een systeem een duidelijk overzicht van de klas en kom je meer te weten over de interesses van de leerlingen. Het geeft de leerkracht en de kinderen zicht op wat ze hebben gedaan en ook hoe ze iets hebben gedaan.

Ann Peeters vindt dat aan een registratiesysteem twee voorwaarden zijn verbonden[16]:

- Het systeem moet duidelijk en overzichtelijk zijn voor de leerlingen en voor jou.
- Het systeem moet de nodige informatie weergeven

De keuzebepalingen van de leerlingen kan je op twee manieren registreren: individueel en klassikaal.

Individueel registratieformulier

Voor elke leerling is er een individueel registratieformulier. Hierop staan de verschillende hoeken vermeld (met naam of prent). Bij de individuele registratie schrijft elke leerling voor zichzelf op in welke hoek ze hebben gewerkt. Deze registratie wordt afzonderlijk door elk kind bijgehouden of bijgehouden in een klassikale map.

[16] Peeters, A., F. Laevers e.a. (1998). *Contractwerk. De soepele weg naar differentiatie*. Leuven: Centrum voor ErvaringsGericht Onderwijs.

Klassikaal registratieformulier

Om gebruik te maken van de klassikale registratie maak je een blad per hoek. Op dit blad staat de naam en/of symbool van de hoek met daaronder een kader waarin alle leerlingen van de klas staan. Dit blad wordt in elke hoek opgehangen. Telkens als een leerling in de hoek gaat werken duidt hij een kruisje aan achter zijn naam. Zo heb je dus al vlug een beeld van de hoeken en de onderdelen van deze hoeken die de leerlingen het meest aanspreken.

Ik maak gebruik van een hoekenaantekenkaart. Sommige kinderen zullen druk in de weer zijn in de hoek, terwijl anderen liever een boek lezen of een tekening maken. Om een beetje zicht te houden op datgene wat de kinderen doen in deze hoek, maak ik per kind een aantekenkaart. Elke keer als een kind in de hoek gewerkt heeft, noteert het op deze kaart de datum en schrijft in enkele woorden op wat het gedaan heeft. Voorbeeld:
- 20 oktober: opdracht 5 afgemaakt.
- 26 oktober: tekening van de waterkringloop gemaakt.
- 5 november: het boek over neerslag gelezen.

De aantekenkaart die ik heb ontworpen voor mijn hoekenwerk kunt u vinden in de bijlage.

Hoofdstuk 7. Conclusies theorieonderzoek

Met dit hoofdstuk ben ik aan het einde gekomen van mijn theorieonderzoek. Door dit onderzoek heb ik verschillende dingen geleerd over het werken in hoeken. Het woord 'hoeken' wekt soms misverstanden, want niet alle hoeken zijn in de klas permanent als hoek ingericht. Daarvoor zou in een klas ook onvoldoende plaats zijn. Sommige materialen zijn opgeborgen in een kist of in een verrijdbaar kastje. Op blz. 9 formuleert Hans Stuijvenberg een definitie voor hoekenwerk (2005; 12)[17]: "Een hoek is een leeromgeving waarin een bepaalde structuur wordt aangebracht die kinderen uitnodigt en uitlokt om tot activiteiten en zo tot leren te komen."

In mijn theoriegedeelte heb ik het gehad over de motieven voor hoekenwerk. Behalve het feit dat de leerkracht de handen vrij heeft voor individuele hulp en aparte instructie, brengt hoekenwerk nog andere voordelen met zich mee. Pinkse (2000) laat zien dat het inzetten van één of meerdere hoeken ideaal is om kinderen, die klaar zijn met hun werk, zinvol bezig te laten zijn (§3.3). In ieder geval zinvoller dan een werkblad met nog eens een aantal van dezelfde sommen of nog meer zinnen met werkwoordsvormen of nog meer andere vragen over hetzelfde geschiedenishoofdstuk. Er is dus de mogelijkheid om met hoekenwerk te differentiëren. Dat is ook belangrijk gezien de grote tempo- en niveauverschillen tussen de diverse leerlingen. Kortom, door het werken in hoeken leer je als leerkracht om steeds meer oog te krijgen voor de eigenheid van elk kind. In §4.4 ga ik even in op de leerstijlen van Kolb[18] want, naast de tempo- en niveauverschillen, wil ik ook zoveel mogelijk aansluiten op de interesses van kinderen. Het E-CEGO (2005) heeft hiervoor verschillende opdrachten ontwikkeld die u kunt teruglezen op blz. 21.

Met name het motief dat kinderen zelf mogen kiezen uit een aantal hoeken vind ik heel belangrijk. Dit zal de kinderen namelijk enorm stimuleren en het zal blijken in mijn praktijkgedeelte dat kinderen, die zelf mogen kiezen, veel meer bij de opdracht betrokken zijn. Een ander motief is zelfstandigheid. In de midden- en bovenbouw kan een groot beroep worden gedaan op de zelfstandigheid van de kinderen. Juist door hoekenwerk kan er gericht gewerkt worden aan zelfstandigheidtraining. Wanneer we in de bovenbouw gaan werken met spreekbeurten en werkstukken, dan kunnen de kinderen tijdens schooltijd de gelegenheid krijgen om hieraan te werken, terwijl anderen op hetzelfde tijdstip in één van de hoeken aan het werk zijn. Nadat goede afspraken zijn gemaakt, kunnen de kinderen heel goed zelfstandig aan het werk. Ze krijgen een stukje verantwoordelijkheid toegeschoven.

Werken in hoeken kan worden toegepast in ieder soort onderwijs zoals staat beschreven in §2.2. Ton Hooijmaaijers (1998)[19] geeft hier aan dat hoekenwerk steeds een belangrijkere plaats in het onderwijs krijgt. Binnen alle recente vernieuwingen wordt deze werkwijze uitgedragen: van basisontwikkeling tot neo-klassikaal, van ervaringsgericht tot adaptief onderwijs. Wat betreft de inhoud van de hoeken kan er dus worden aangesloten op het programma dat gevolgd wordt. Stelopdrachten uit de methode kunnen bijvoorbeeld gemakkelijk in een hoek worden uitgevoerd en onderdelen van zaakvakken kunnen worden ondergebracht in een wereldoriënterende hoek. Op mijn stageschool zijn er dus ook diverse mogelijkheden om het werken in hoeken op te starten in de bovenbouw.

[17] Stuijvenberg, Hans. (2005) *Werken in hoeken. Projectontwikkeling cursus onderwijstechnologie*. Hoevelaken: CPS.
[18] http://www.leren.nl/artikelen/2003/leerstijlen.html
[19] Hooijmaaijers, T. (1998). *Werken in hoeken.* Heeswijk: Esstede.

Verder in mijn onderzoek ben ik gaan kijken naar de rol van de leerkracht tijdens hoekenwerk. Ik vind het belangrijk dat er leraren zijn die leerlingen uitdagen, ondersteunen en structuur bieden maar ook leerlingen die initiatief nemen, zelf structuur in hun werk kunnen aanbrengen en de leraar op ideeën brengen. In de tabel van Van der Vleuten op blz. 13 is duidelijk te zien dat de gemiddelde leeropbrengst erg afhankelijk is van de gegeven activiteit. Hij laat zien dat leren een actief proces is, het gaat erom dat leerlingen echt belangrijke competenties verwerven door actief te leren. Dat kan nauwelijks als leerlingen achterover leunen en wachten tot leerkrachten hun brein vullen met kennis. Dit kan ook niet als leerlingen zonder meer veel zelf mogen doen, want hierdoor daalt het niveau en verliest iedereen het overzicht, zowel de leerkracht als de leerling. In hoofdstuk 3 kom ik daarom tot de veronderstelling dat zowel zelfstandig leren als leraarsturing belangrijk zijn: kring/ instructie/ de groep bijeenhouden en differentiëren/ zelfstandig leren/ individualiseren; sturing door de leraar en sturing door de leerlingen. Naast het werken in hoeken zal je daarom ook altijd lessen en kringactiviteiten moet blijven geven. Het is een nevenstroom naast het werken in hoeken.

In mijn enquête kwam naar voren dat veel leerkrachten, ondanks de vele voordelen, het hoekenwerk niet zien zitten en hiervoor geven ze verschillende argumenten. Ik ben in hoofdstuk 3 ieder argument afgegaan en ik heb geprobeerd om deze te verwerpen met argumenten van F. Pinkse. Zo wil ik laten zien dat hoekenwerk ook ingezet kan worden in een midden- en bovenbouw groep.

In het laatste deel van mijn onderzoek ben ik op zoek gegaan naar een organisatiemodel om hoekenwerk te organiseren. Er bestaan zoveel mogelijkheden om hoekenwerk soepel te organiseren, afhankelijk van de klas- en schoolcontext. Na het theoretische onderzoek ben ik tot de conclusie gekomen dat hoekenwerk een werkvorm is die groeit vanuit de ervaring van de leerkracht met zijn leerlingen in de klas en niet vanuit een van bovenaf opgelegde verplichtende norm die in elke klas geïntegreerd moet worden. Het is een proces dat van binnenuit de leerkracht moet komen. De directie kan slechts de leerkracht motiveren en ondersteunen. Er moet bij de leerkrachten namelijk een knop om. Ze zien teveel beperkingen en hierdoor daalt de motivatie. Als die knop eenmaal is omgezet, dan begint de zoektocht naar mogelijkheden om hoekenwerk in de praktijk in te zetten. In mijn praktijkgedeelte zal ik handreikingen aanbieden aan de leerkrachten en ik ga kijken of dit een aanzet geeft tot het inzetten van hoekenwerk. In mijn theorieonderzoek heb ik geleerd dat er voor elke klas wel een passende organisatievorm is, hoe groot de vrees of weerstand ook is. Het is naar mijn idee een kwestie van durven. *“Niet omdat het moeilijk is, durven we het niet aan, maar omdat we het niet aandurven, is het moeilijk”* (Seneca).

Onderdeel B: Praktijkgedeelte

Hoofdstuk 8. In de praktijk

§8.1 Inleiding op praktijkgedeelte

Op 28 oktober 2008 heb ik een enquête gemaakt en deze doorgestuurd naar mijn stageschool, het Baken (valt onder stichting CPOV, Christelijk Primair Onderwijs Veenendaal en Omgeving) onder leerkrachten die werkzaam zijn in de midden- en bovenbouw. De onderwijsvorm van deze school is een combinatie van programmagericht en ontwikkelingsgericht, maar ze zijn nog volop bezig met de vormgeving hiervan. In mijn enquête ben ik begonnen met de volgende vraag: 'maakt u gebruik van het werken in hoeken?' Hieronder ziet u het resultaat.

ja	41.67 %	
nee	58.33 %	

Er is dus een ruime 58% van leerkrachten die geen gebruik maakt van het werken in hoeken. Aan deze mensen heb ik de volgende vraag gesteld: 'Zou u wel een start willen maken met deze werkvorm?' Hieronder ziet u het overduidelijke resultaat.

ja	100 %	
nee	0 %	

Alle leerkrachten die er nu nog geen gebruik van maken, zouden dat dus wel graag willen! In mijn enquête is duidelijk geworden wat de redenen van deze leerkrachten zijn waardoor ze geen gebruik maken van hoekenwerk. Dat heb ik laten zien in §3.4. Ik heb deze argumenten kunnen verwerpen en ik vind het een uitdaging om hoekenwerk op poten te zetten op mijn stageschool omdat ik weet dat de leerkrachten dit graag willen maar niet weten waar ze moeten beginnen. De volledige enquête is te vinden in de bijlagen.

§8.2 Hoeken voor de bovenbouw

Om een begin te maken met hoekenwerk kun je o.a. gebruik maken van jaarhoeken. Een jaarhoek is een hoek waarvan de opdracht hetzelfde blijft gedurende het hele jaar. Zulke hoeken vragen dus alleen aan het begin van het schooljaar een extra tijdsinvestering. Ik zal hieronder verschillende voorbeelden van jaarhoeken schetsen. Ze hoeven niet allemaal tegelijkertijd in een jaar worden ingezet.

<u>Jaarhoek 1: de leeshoek</u>
De leeshoek kan bestaan uit: een boekenkast, een tijdschriftenrek met kindertijdschriften en -kranten en een door kinderen samengestelde lijst van favoriete boeken. De jaaropdracht voor deze hoek kan zijn: Kies een prentenboek, leesboek of een infoboek en maak hierbij één 'grabbeltaak'. De leerkracht maakt voor de drie soorten boeken verschillende opdrachten. Elke opdracht wordt in een leeg filmrolletje gestoken. Het filmrolletje krijgt een bepaalde kleur geordend naar de soorten boeken. De 'grabbeltaken' komen in een 'grabbeldoos'.

- *Rode grabbeltaken voor prentboeken.*

Opdrachten: Kies de mooiste prent en schrijf er een zin bij. Maak zelf een tekening bij een stuk van het verhaal. Maak een folder voor het boek dat mensen aanzet tot kopen. Wat vind je van de tekeningen? Mooi? Lelijk? Waarom?

Groene grabbeltaken voor de leesboeken
Opdrachten: Ontwerp een nieuwe kaft. Stel de hoofdpersonages voor. Selecteer een spannend (droevig, grappig) stuk en lees het voor tijdens de volgende boekenkring (schrijf je naam op de intekenlijst voor de volgende boekenkring). Schrijf een boekbespreking of vul een boekbesprekingformulier in. Maak een korte inhoud van het boek (max. 15 regels).

Gele grabbeltaken voor de infoboeken
Opdrachten: Bedenk 2 vragen waar het antwoord van te vinden is in jouw boek. Noteer één ontdekking (wat je nog niet wist en nu wel door het lezen van het boek). Maak een collage rond het thema van jou boek (met plaatjes en stukjes tekst). Geef een spreekbeurt over het thema van je boek (spreek met de leerkracht een datum af). Zoek een ander boek over hetzelfde thema in de bibliotheek. Zoek gelijkenissen en verschillen in inhoud tussen de twee boeken.

De leerlingen kunnen tijdens hoekenwerk vrij werken/lezen in de leeshoek. Wanneer de kinderen een grabbeltaak af hebben kunnen ze dit laten zien of voorlezen in de kring. Ze vertellen wat ze hebben gelezen en wat ze met de opdracht hebben gedaan.

Jaarhoek 2: de schrijfhoek
In deze hoek maken de leerlingen de schrijfopdrachten zelfstandig. Tijdens een taalles geef je aandacht aan de verschillende schrijfvormen die er zijn. Sommige opdrachten zijn groeps- of duotaken. Dit kun je met een pictogram vermelden. De leerlingen kiezen zelf een onderwerp. Elke schrijfvorm moeten ze minstens eenmaal gemaakt hebben aan het einde van het jaar. Een registratieblad helpt de leerlingen en de leerkracht om een overzicht te houden op het geheel.

Ik schrijf dit jaar:	**Titel?**	**Alleen of samen?**	**Klaar**
Dialoog			
Gedicht			
Brief			
Beschrijving			
Stripverhaal			
Uitnodiging			
Sportverslag			
Reclametekst			

De schrijfhoek kun je ook tegelijkertijd gebruiken als een mediahoek, een hoek waar je recente kranten en tijdschriften vindt.

Jaarhoek 3: het reisbureau
In deze hoek vinden de leerlingen reisfolders, wegenkaarten, atlas, wereldbol, etc. De leerlingen stellen aan de hand van een 'stappenplan' een reis samen in een door hen gekozen land. In een stappenplan staan de verschillende deelopdrachten stap per stap beschreven met telkens enkele 'tips'. Deelopdrachten kunnen zijn: een reisformule kiezen (strandvakantie, fietsvakantie, culturele rondreis, actieve sportvakantie), overnachtings-mogelijkheden (hotel, camping, vakantiehuisje) verkennen en prijs berekenen, reisroute opstellen (afstand, vervoermiddel, kosten zoals benzine/ autosnelwegtaks/ overnachting), excursies plannen, bagagelijstje maken enz. Deze hoek zet je dichtbij de boekenhoek waar ze ook boeken over verschillende landen terugvinden. Als je een computer met internetaansluiting hebt, dan kun je kinderen ook hier naar informatie laten zoeken. Vele landen hebben sites met toeristische informatie. Uiterst geschikt voor opzoekwerk.

Jaarhoek 4: themahoek wereldoriëntatie
In deze hoek kun je de leerlingen een nieuw thema laten verkennen. Hier is van alles te vinden over het desbetreffende onderwerp. De leerlingen mogen hier vrij lezen en snuffelen. Op een prikbord mogen ze de woordspin in verband met het thema aanvullen, kunnen ze doe-ideeën of hun vragen over het thema in de vragen/ideeënbus posten.

Jaarhoek 5: de spelletjeshoek
Aan het begin van het schooljaar vullen leerlingen op een lijst in welke gezelschapsspellen ze thuis hebben. De leerkracht maakt hier een selectie uit. Elke x-aantal weken wordt tijdens hoekenwerk een paar nieuwe spelletjes geïntroduceerd. De leerkracht legt het spel uit of de leerling van wie het spel is legt de werking uit.

Nog enkele andere voorbeelden van hoeken:
- Topohoek
- Werkstukhoek
- Luisterhoek (voor Engels)
- Onderzoekshoek (zelf proefjes doen die in de methode voorkomen)
- Dramahoek (hier worden stukjes geschreven en ingestudeerd om daarna uitgevoerd te worden)
- Rekenhoek (rekenspelletjes)
- Constructiehoek (in het kader van techniek met divers constructiemateriaal. Denk bijvoorbeeld aan het uit elkaar halen van een oud toestel en het weer opnieuw monteren, schakeling maken)
- Taalhoek
- Verkeershoek (met opdrachten ter voorbereiding op het verkeersexamen)
- Computerhoek
- Creahoek

§8.3 Hoekenwerk in groep 6

In mijn stagegroep zitten 25 kinderen. In elke hoek mogen een maximaal aantal kinderen werken. Aan het begin van het hoekenwerk zal ik de hoeken uitleggen. Ik heb ervoor gekozen om op het rooster een uur van de dinsdagmiddag te gebruiken voor hoekenwerk. Zo is ieder kind in de gelegenheid om in een hoek te werken. De klas splits ik op in twee delen. De ene helft van de klas gaat zelfstandig werken en de andere helft van de klas gaat werken in hoeken. Na 30 minuten wisselen we af. Ik gebruik hoeken niet alleen als overbruggingsmoment want dan krijg je het nadeel dat de tragere en zwakkere leerlingen nooit aan het aanbod van de hoeken toekomen. De hoeken laat ik 3 weken lang doorlopen zodat de kinderen in alle hoeken kunnen komen. Na deze 3 weken zal ik de hoeken aanvullen met nieuw materiaal of een hoek van thema veranderen.

De kinderen krijgen bij mij in de klas veel ruimte om te kiezen in welke hoek ze willen. Door deze ruimte voor persoonlijk initiatief te creëren sluit deze organisatievorm aan op de exploratiedrang van de kinderen. Ik ben benieuwd hoe dit zal gaan want het kan twee kanten op: er is bij mij een angst voor een chaotisch gebeuren. Aan de andere kant zullen kinderen kiezen waar ze echt zin in hebben en hierdoor zal de betrokkenheid aanzienlijk verhoogd worden. Betrokkenheid komt namelijk tot stand wanneer een activiteit aansluit bij interesses. Ik verbind er wel een paar voorwaarden aan, namelijk:
- Je mag niet twee keer achter elkaar in dezelfde hoek werken. Dus als je vandaag in de computerhoek hebt gezeten, dan mag je die de volgende keer niet kiezen.
- Ze moeten proberen om in elke hoek een keer te komen. Dus je gaat niet voor de tweede keer in de computerhoek als je nog nooit in de leeshoek bent geweest.

Ik bied meerdere opdrachten in een hoek aan van verschillende niveaus. De opdrachten zijn heel divers. Ik heb zowel pen-en-papier-oefeningen als experimenteer-opdrachten en doe-opdrachten. Zo heb ik een gevarieerd aanbod met opdrachten die verschillende vaardigheden en competenties aanspreken.

Bij toerbeurt mag een groepje als eerste kiezen. Afspraak is: is een hoek vol, dan is die ook écht vol en wordt er niet meer gevraagd om alsnog in die hoek te mogen werken. Om dit in goede banen te leiden heb ik hoekenkaartjes ontwikkeld. Deze kaartjes kunnen uitgedeeld worden aan de kinderen. Zijn de kaartjes voor een bepaalde hoek op, dan kunnen hier ook geen leerlingen meer bij. Vol = vol. De hoekenkaartjes kunt u vinden in bijlage 2. Het aantal kaartjes dat u uitprint hangt dus af van het maximaal aantal leerlingen die u in een hoek wilt laten werken.

Na het hoekenwerk bespreek ik wat er goed ging, wat er beter kan, welke moeilijkheden ze tegenkwamen en welke opdrachten ze leuk vonden. De kinderen noteren op de hoekenkaart in welke hoek ze hebben gewerkt en wat ze hierin hebben gedaan. Deze vindt u in bijlage 3.

§8.3.1 Planning

Week 5 t/m week 7:

Hoek	*Waar?*	*Opdrachten/materiaal*
Lekker lezen hoek (maximaal 2 leerlingen) 	Op een zitzak in het lokaal.	Om de leerlingen echt te laten genieten van hun boek, zal ik hier geen opdrachten aanbieden.
Breinbrekers hoek (maximaal 3 leerlingen) 	In een groepje. Voor deze hoek is er geen ruimte in de klas en daarom leg ik aan het begin van het hoekenwerk al het materiaal in een doos.	- Tafelkwartet - Breinbrekers - Sudoku - Piccolo - Werkbladen n.a.v. oefeningen uit de methode. - Memorie van de kloktijden. - Domino van de kloktijden. - Domino van de tafels.
Maak een boek hoek (maximaal 4 leerlingen) 	Aan de instructietafel voorin de klas.	De opdrachtkaarten: ‘Maak een boek hoek’ en ‘Stap in een boek hoek’ Beide opdrachtkaarten komen uit ‘Kansrijke Taalhoeken’.
Provincie hoek (maximaal 4 leerlingen) 	Achter in de klas bij de computers.	- Boekje over provincies en informatie hierover. Atlas maken.

Week 9 t/m week 11:

Hoek	*Waar?*	*Opdrachten/materiaal*
Lekker lezen hoek (maximaal 2 leerlingen) 	Op een zitzak in het lokaal.	Om de leerlingen echt te laten genieten van hun boek, zal ik hier geen opdrachten aanbieden.
Breinbrekers hoek (maximaal 3 leerlingen) 	In een groepje. Voor deze hoek is er geen ruimte in de klas en daarom leg ik aan het begin van het hoekenwerk al het materiaal in een doos.	- Tafelkwartet - Breinbrekers - Sudoku - Piccolo - Werkbladen n.a.v. oefeningen uit de methode. - Memorie van de kloktijden. - Domino van de kloktijden. - Domino van de tafels.
Nieuws hoek (maximaal 4 leerlingen) 	Achter de computers.	- Eigen krant maken m.b.v. de volgende site: http://www.zelfkrantmaken.nl/
Kunst hoek (maximaal 4 leerlingen) 	Aan de instructietafel.	- Graffiti tekening maken. Dit sluit aan op het thema ‘kunst’.

§8.4 Motiveren van leerkrachten

Nu ik hoekenwerk heb uitgevoerd in groep 6, heb ik mijn mentrix al enthousiast gekregen. De volgende stap is om te kijken of ik leerkrachten in beweging kan zetten om hoekenwerk uit te proberen. Zoals ik al eerder aangaf moet dit echt vanuit de leerkracht zelf komen. Om de leerkrachten enthousiast te krijgen heb ik een presentatie gegeven tijdens een teamvergadering. De PowerPoint kunt u vinden in bijlage 4. In deze vergadering heb ik eerst uitgelegd wat hoekenwerk nu precies is. Hierna heb ik de resultaten van de enquête met ze doorgesproken. De leerkrachten waren het erover eens dat hoekenwerk een meerwaarde is in het onderwijs. Ze weten bijvoorbeeld niet goed hoe ze gebruik kunnen maken van het ontdekkasteel. Hier kan hoekenwerk een grote uitkomst bieden. Nadat we hierover gesproken hebben, heb ik een filmpje laten zien waarin je mij in de klas bezig ziet met hoekenwerk. Mijn mentrix heeft dit gefilmd op een middag. Op deze manier hadden de leerkrachten een goed beeld van de organisatie in de klas en het materiaal wat je kunt gebruiken tijdens hoekenwerk. De leerkrachten waren erg enthousiast en ze hebben mij gevraagd of ik de presentatie met het filmpje op een DVD wil branden. ‘Het Baken’ is een grote school met drie locaties en daarom zal ik drie DVD’s branden. Dit omdat er verschillende collega’s niet aanwezig konden zijn. Daarnaast heeft een collega uit het MT toestemming aan mij gevraagd om deze DVD bij eventuele scholingen of bijeenkomsten te mogen gebruiken. Ik voelde het enthousiasme van de leerkrachten om me heen en dit gaf mij een zeer goed gevoel. Mijn werk was niet voor niets geweest.

§8.5 Afronding

Naar aanleiding van de theorie heb ik verschillende hoeken ontwikkelend voor groep 6 en deze uitgevoerd in mijn stageklas. Bij de hoeken heb ik opdrachtkaarten ontwikkeld en deze kaarten zijn actief uitgevoerd door de leerlingen. De kinderen waren heel gemotiveerd wanneer ze in een hoek of met materiaal uit een hoek mochten werken. Ik denk dat dit vooral komt omdat het een andere manier van werken is en omdat ze daar werk vinden op hun niveau. Daarbij komt nog dat ze het werk zelf mogen kiezen en dan vaak leuke en uitdagende opdrachten kunnen vinden. In de hoeken krijgen ze een stukje verantwoordelijkheid toegeschoven en dat blijken ze goed aan te kunnen. Ze zijn er ook trots op, niet alleen om wat ze gedaan hebben, maar ook over hoe ze hebben gewerkt. Hoekenwerk is een afwisseling van het normale klassikale werk en de mogelijkheid om geleerde vaardigheden direct te leren toepassen. Ik vind dat het inzetten van hoeken dan ook een belangrijke aanvulling op klassikaal werken is.

In de hoeken heb ik de kinderen goed kunnen observeren. De kinderen zijn vrij en voelen zich niet geremd, ze zijn daardoor zichzelf. Door het observeren en het overzicht van de hoekenkaart kon ik goed zien waar de leerlingen mee bezig waren en zo had ik de mogelijkheid om de leerlingen te motiveren en impulsen geven. Bekijk gerust de DVD uit bijlage 5 en geniet van het enthousiasme van de kinderen tijdens hoekenwerk.

Onderdeel C

Hoofdstuk 9. Conclusie & Aanbevelingen

§9.1 Discussie

Tijdens het hoekenwerk in mijn klas ben ik er tegenaan gelopen dat er een paar leerlingen zijn die problemen ondervinden tijdens het zelfstandig werken in de hoek. Dit heeft te maken met een gebrekkige zelfsturing. Sommige kinderen kunnen zich moeilijk concentreren. Ze komen slecht op gang en éénmaal bezig kunnen ze hun aandacht niet bij het werk houden. Ik heb gezien dat deze leerlingen niet tot de activiteit komen en hier heb ik extra begeleiding moeten bieden. Ik heb geprobeerd om wat meer structuur en begeleiding in te bouwen en dit helpt goed. Toch moet je goed over de organisatie nadenken en de nodige begeleiding bieden voor deze kinderen. Maar ik blijf bij het gegeven dat je zelfstandig werken moet leren, en dit doe je door het te doen en te blijven oefenen.

In de 'lekker-lezen-hoek' had ik regels opgesteld met verplichte jaaropdrachten. Door het observeren heb ik bij sommige kinderen gemerkt dat het plezier om in de hoek te gaan lezen hierdoor afneemt. Ik heb dit later bijgesteld en de kinderen eerst nog even lekker laten experimenteren in de hoek.

Naar aanleiding van de gegeven presentatie op basisschool 'Het Baken' in Veenendaal over het hoekenwerk, ben ik gaan kijken of de leerkrachten in beweging komen. Ik heb gesproken met enkele leerkrachten en ze gevraagd of ze iets met mijn handreikingen hebben gedaan. De leerkrachten hebben er op dit moment nog niets concreets mee gedaan. Ze geven aan dat dit komt omdat ze halverwege het jaar zitten en ze zijn erg druk met alle activiteiten in en rondom de school. Ik kan dus zeggen dat ze er op dit moment weinig mee hebben gedaan. Ondanks dat er nog geen concrete handelingen zijn uitgevoerd, zijn de leerkrachten er wel over gaan nadenken. Komend schooljaar willen er leerkrachten gebruik gaan maken van hoekenwerk, maar dan meteen vanaf het begin. Het moet dan wel iets zijn wat parallel opgezet wordt zodat de leerkrachten er niet alleen voor staan.

De leerkrachten zien het hoekenwerk erg positief maar ook als een werkvorm welke veel voorbereidingstijd nodig heeft. Op bladzijde 17 schrijf ik het volgende: 'Veranderingen en vernieuwingen vragen extra tijd en energie. Toch mag gesteld worden dat het realiseren van hoekenwerk deze extra investering waard is. Want deze extra investering is tijdelijk, maar heeft een blijvend positief effect. Voor de kinderen en voor de leerkracht.' Ik ben het nog steeds eens met het gegeven dat deze extra investering een blijvend positief effect heeft. Aan de andere kant weten leerkrachten niet waar ze deze tijd vandaan moeten halen. Welke kerndoelen kun je in hoeken verwerken zodat het niet meer ingeroosterd hoeft te worden in de planning? Dit vraagt de nodige tijd om dit uit te zoeken en deze tijd hebben de leerkrachten niet. Dit gegeven zal ik verder uitwerken in de paragraaf 'suggesties voor vervolgonderzoek'.

§9.2 Conclusie

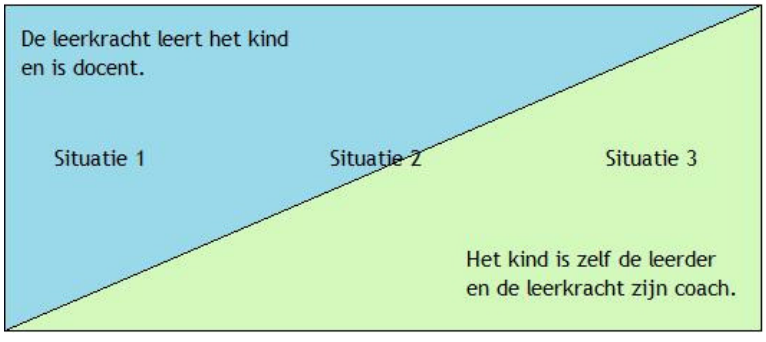
In dit onderzoek heeft de volgende vraagstelling centraal gestaan: *Hoe kan hoekenwerk didactisch en organisatorisch structureel aangeboden worden in het reguliere programma in de bovenbouw van de basisschool?* In dit hoofdstuk wordt allereerst antwoord gegeven op de deelvragen die van deze vraagstelling afgeleid zijn. Na deze antwoorden volgt een antwoord op de algemene vraagstelling zelf.

Deelvraag 1: Wat is hoekenwerk?
Deze deelvraag komt aan de orde in hoofdstuk 2.
Vanuit de literatuurstudie is gebleken dat hoekenwerk een organisatievorm is die het klassieke, klassikale lesgeven doorbreekt. Bij deze manier van werken is een goede klasinrichting en een sterk organisatievermogen erg belangrijk. Het klaslokaal wordt in verschillende 'hoeken' ingedeeld. In de meest ideale vorm is een hoek een min of meer afgeschermde aparte ruimte in het lokaal, op de gang of in de gemeenschapsruimte. Een hoek kan bestaan uit enkele banken die tegen elkaar worden geschoven, maar ook een tafel die tegen de muur wordt geplaatst kan een hoek zijn. In elke hoek krijgen de leerlingen verschillende opdrachten en activiteiten die ze zo veel mogelijk zelfstandig moeten uitvoeren. In een hoek doen kinderen dus zelfstandig ervaringen rond een leergebied of rondom een thema op. De zelfstandigheid van leerlingen wordt bevorderd door de inrichting van de hoeken en de keuze en opstelling van de opdrachten. De ruimte in een hoek is meestal vrij beperkt, afhankelijk van de klas, waardoor er goede afspraken gemaakt moet worden over wie op een bepaald moment in een hoek aan het werk kan.

Deelvraag 2: Waarom hoekenwerk in de bovenbouw?
Deze deelvraag komt aan de orde in hoofdstuk 3.
Ik ben tijdens het onderzoek tot de veronderstelling gekomen dat er meerdere aspecten in een les belangrijk zijn: kring/ instructie/ de groep bijeenhouden en differentiëren/ zelfstandig leren/ individualiseren; sturing door de leraar en sturing door de leerlingen. Van der Vleuten laat zien (hoofdstuk 3) dat leren een actief proces is; het gaat erom dat leerlingen echt belangrijke competenties verwerven door actief te leren. Dat kan nauwelijks als leerlingen achterover leunen en wachten tot leerkrachten hun brein vullen met kennis. Ik vind het daarom belangrijk dat er leraren zijn die leerlingen uitdagen, ondersteunen en structuur bieden maar ook leerlingen die initiatief nemen, zelf structuur in hun werk kunnen aanbrengen en de leraar op ideeën brengen. Om dit te realiseren in de klas kun je hiervoor de organisatievorm hoekenwerk inzetten. Pinkse heeft namelijk laten zien dat er vele voordelen zijn bij het gebruik van hoeken in de klas.

Deelvraag 3: Hoe zou hoekenwerk er in de bovenbouw uit kunnen zien?
Deze deelvraag komt aan de orde in hoofdstuk 4.
Ik heb laten zien hoe hoekenwerk kan worden vorm gegeven in de midden- en bovenbouw. Hoekenwerk kan je het best toepassen wanneer je het inoefenen, verwerken, toepassen of herhalen van al eerdere geziene leerstof voor ogen hebt. De opbouw van een les met hoeken kan op verschillende manieren. Ik heb ervoor gekozen om de klas in twee groepen te verdelen. De eerste groep gaat het eerste half uur in hoeken en de tweede groep het laatste half uur. Wanneer een groep niet in de hoeken werkt dan is het met zelfstandig werken bezig aan de eigen tafel. In de bovenbouw kun je hoeken ook gebruiken om aandacht te schenken aan de verschillen tussen kinderen. Door in een hoek diversiteit aan te brengen in opdrachten en materialen kun je op ieder kind aansluiten.

Deelvraag 4: Wat is de rol van de leerkracht?
Deze deelvraag komt aan de orde in hoofdstuk 5.
Het is me duidelijk geworden dat er grote waarde wordt gehecht aan zelfsturing daar waar dat mogelijk is en sturing door de leerkracht daar waar het noodzakelijk is. Ik heb de situaties verdeeld in onderstaande illustratie.

Aan de linkerkant in het blauwe vlak staat situatie 1, de leerkracht leert het kind en is docent. Aan de rechterkant in het groene vlak staat situatie 3, het kind is zelf de leerder en de leerkracht zijn coach. Situatie 2 is een combinatie hiervan en daarom heb ik deze in het midden geplaatst. Hoe meer het kind in staat is zelf het eigen leerproces te sturen, hoe meer de leerkracht van docent uitgroeit tot begeleider en coach. De leerkracht heeft dus een zeer belangrijke rol in het hoekenwerk. De leerkracht is zowel een begeleider als een helper, een coach, een diagnostiseur en een remedial teacher. Om meer tijd te hebben hiervoor is het belangrijk dat de kinderen ook zichzelf kunnen sturen.

Deelvraag 5: Hoe organiseer je hoekenwerk?
Deze deelvraag komt aan de orde in hoofdstuk 6.
De perfecte werkvorm bestaat niet en dit geldt uiteraard ook voor hoekenwerk. Elke werkvorm heeft namelijk voor- en nadelen en dit werd duidelijk tijdens het uitvoeren van mijn afstudeeronderzoek. Het voordeel van hoekenwerk is dat je kunt differentiëren op verschillende vlakken en zo de leerlingen ook van de nodige begeleiding kan voorzien. Daarnaast wordt ook de betrokkenheid verhoogd doordat leerlingen actief met de leerstof bezig zijn. Een nadeel is dat het erg veel voorbereidend werk vraagt. Je moet namelijk een werkplanning maken, leermiddelen kiezen, het materiaal selecteren, verzamelen en verwerken. Daarnaast heb je tijdens het hoekenwerk zelf ook nog een heleboel werk. Eerst en vooral is er het organisatorische aspect, namelijk de omgeving voorstructureren, de klas inrichten, zorgen dat het nodige materiaal aanwezig is en afspraken maken.

Deelvraag 6: Welke opdrachten en didactische materialen kunnen er in een hoeken gebruikt worden?
Deze deelvraag komt aan de orde in paragraaf 4.4 en 4.5.
De ervaring leert dat op de meeste scholen al veel materiaal aanwezig is dat juist bij deze werkwijze goed ingezet kan worden. Ook veel materiaal dat in een klassikale setting niet bruikbaar is. Daarnaast kopieer je uit de nodige werkbladen. De aanschaf van enkele werkboekjes van andere methoden hoeft niet duur te zijn. Van de losse bladen kunnen opdrachtkaarten worden gemaakt. Dat kost de nodige tijdsinvestering, maar bij een goede spreiding van dit werk, bouw je toch vrij snel een grote diversiteit aan materialen op. Diverse spelmaterialen kunnen heel geleidelijk over enkele jaren heen worden aangeschaft. Bij themahoeken (magnetisme, sloot, elektriciteit) is het vaak meer een kwestie van verzamelen dan van aanschaffen.

Deelvraag 7: Hoe kun je controleren of de doelen door leerlingen zijn behaald?
Deze deelvraag komt aan de orde in paragraaf 6.3 en 6.4.
Belangrijk is om goed na te denken over correctie en controle en hier goede afspraken over te maken. Kijken de kinderen hun werk zelf na, kijken ze elkaars werk na, of doet de leerkracht dat? Binnen het hoekenwerk kan je verschillende controles combineren. Controle door de leerkracht blijft natuurlijk nodig. Wanneer een leerkracht echter alles uit het hoekenwerk zelf wil nakijken, haalt hij zich enorm veel werk op de hals. Bovendien heeft het nakijken door kinderen zelf, zeker ook een leereffect. Mijn voorkeur gaat uit naar het idee om het werk steekproefsgewijs na te kijken. Daarbij zijn ook tussenvormen van correctie mogelijk.

Deelvraag 8: Hoe wordt er op dit moment vorm gegeven aan hoekenwerk in de bovenbouw op basisschool ‘Het Baken’?
Deze deelvraag komt aan de orde in hoofdstuk 8.
Concluderend vanuit integratie van literatuur- en praktijkstudie kan genoemd worden dat een klein deel van de leerkrachten gebruik maakt van hoekenwerk. Dit gaat dan voornamelijk om een computerhoek en een leeshoek. Verder is er maar een enkele leerkracht die gebruik maakt van andere hoeken als deze.

Hoofdvraag: Hoe kan hoekenwerk didactisch en organisatorisch structureel aangeboden worden in het reguliere programma in de bovenbouw van de basisschool?
Deze deelvraag komt aan de orde in paragraaf 6.2.
U hebt kunnen lezen in paragraaf 6.2 hoe hoekenwerk opgestart kan worden. Ik denk dat we het erover eens kunnen zijn dat er in het hoekenwerk veel mogelijkheden zijn. Snelle leerlingen kunnen extra werk krijgen, of ze krijgen misschien zelfs een andere taak. Kinderen die moeite hebben met dit werk, kunnen extra begeleid worden door de leerkracht. Iedereen kan dus tijdens hoekenwerk veel meer op zijn of haar eigen niveau bezig zijn. Dit houdt in dat de tijd die anders besteed zou worden aan herhaling of remediëring, nu in het werken in hoeken verwerkt zit. Ik had verwacht dat hoekenwerk geen grote veranderingen zou vragen van de schoolorganisatie. Mijn idee was, dat als de veranderingen in een geleidelijk proces zouden worden ingevoerd, dat het dan geen groot beroep zou doen op de tijd en energie van de leerkracht. Mijn mening hierover is toch bijgesteld. Ik ben laagdrempelig begonnen door één uur per week te gebruiken voor hoekenwerk. De leerkrachten zien dit zitten en dit kunnen ze ook inplannen in het reguliere programma. Het is nu alleen de tijd en energie die erin gestopt moet worden, waar de leerkrachten nog geen raad mee weten. Het zou goed zijn om hier een werkgroep voor op te richten om de hoeken te ontwerpen. Als dit wordt gedaan, dan kan hoekenwerk structureel aangeboden worden in de bovenbouw van de basisschool.

§9.3 Aanbevelingen

Aanbeveling 1:
Omdat het hoekenwerk een nieuwe werkvorm is voor deze basisschool ben ik begonnen met één keer per week een uur, een half uur voor de ene helft van de klas en een half uur van de andere helft van de klas. Ik raad dit iedere klas aan zodat zowel de leerkracht als de leerlingen kunnen wennen aan deze werkvorm. Als dit goed gaat kan het werken in hoeken worden aangevuld en kan er gekozen worden om meer tijd voor hoekenwerk op het rooster te zetten. Leerkrachten zien dit in eerste instantie nog niet zitten omdat dan andere zaakvakken in de knel komen. Dit kun je oplossen door bepaalde opdrachten uit de methode te halen en deze in de hoek uit te voeren. Dit moeten wel opdrachten zijn die zelfstandig uitgevoerd kunnen worden door de leerlingen.

Aanbeveling 2:
Het kan zijn dat je de hoeken gebruikt als overbruggingsmoment. Wanneer een kind klaar is met zijn werk dan mag hij/zij in de hoek aan het werk. Voor sommige kinderen is het in het begin misschien noodzakelijk dat ze hun werk eerst aan de leerkracht laten zien, voordat ze in de hoek mogen. Hiermee wordt voorkomen dat de kinderen hun werk niet serieus genoeg nemen, om maar zo snel mogelijk in de hoek te kunnen gaan werken. Sommige kinderen zullen zelfs netter of nauwkeuriger gaan werken, want dan hoeft het werk niet opnieuw of hoeft het niet verbeterd te worden.

Aanbeveling 3:
Ik heb in mijn hoekenwerk veel met kopieerbladen gewerkt, dat is wel een kostbare zaak. Aan de andere kant delen meer kinderen minder materialen, omdat ze in kleine groepjes werken. Het enige nadeel is toch wel dat het veel tijd vergt om alles te ontwerpen en bij elkaar te zoeken. Daarom wil ik aanbevelen om samen met je parallelcollege de hoeken te ontwerpen. Niet alleen de kinderen leren van elkaar, ook leerkrachten kunnen veel van elkaar leren.

Aanbeveling 4:
Blijf elk jaar kritisch kijken naar de hoeken in de klas en deze, waar nodig is, aan te passen. Blijf de leerlingen uitdagen met steeds weer andere materialen en opdrachten.

§9.4 Suggesties voor vervolgonderzoek

Tijdens het onderzoek zijn mij verschillende dingen opgevallen die suggesties bieden voor vervolgonderzoek of werkzaamheden in de toekomst.

Suggestie 1: Hoekenwerk is niet voor alle leerlingen weggelegd. Je kunt in de klas een leerling hebben met een vorm van autisme. Deze kinderen kunnen het wat lastig vinden om met andere leerlingen in een hoek te werken. Het organiseren is bij deze kinderen ook moeilijk. Een vervolgonderzoek zou kunnen gaan over de begeleiding van kinderen met een extra onderwijsbehoefte in het zelfstandig werken in een hoek.

Suggestie 2: Ik ben het nog steeds eens met het gegeven dat de tijd en energie die je in hoekenwerk steekt een blijvend positief effect heeft. Aan de andere kant weten leerkrachten niet waar ze deze tijd vandaan moeten halen. Welke kerndoelen kun je in hoeken verwerken zodat het niet meer ingeroosterd hoeft te worden in de planning? Dit vraagt de nodige tijd om dit uit te zoeken en deze tijd hebben de leerkrachten niet. Het zou een mogelijkheid kunnen zijn om iemand een onderzoek te laten doen naar de kerndoelen. Welke kerndoelen kunnen in welke hoeken geïntegreerd worden?

§9.5 Reflectie op onderzoeksproject en competenties

Naar mijn mening is dit onderzoek de moeite waard geweest, vooral omdat ik de indruk heb dat ik in mijn opzet geslaagd ben, namelijk de leerlingen maar ook de leerkrachten laten kennis maken met hoekenwerk en hen hierdoor laten inspireren. Ik heb in dit onderzoek vooral gewerkt aan de volgende competenties:

3. Vakinhoudelijk en didactisch competent
5. Leerinhouden
5.g. Maakt gebruik van materialen waarmee de leerlingen zelfstandig kunnen werken.
5.h. Laat leerlingen zelfontdekkend leren.
5.m. Past de opdrachten aan op de meervoudige intelligenties van leerlingen.
8. Differentiatie
8.b. Differentieert naar ontwikkelingsniveau, tempo en interesse.

4. Organisatorisch competent
1. Regels en afspraken
1.b. Geeft regels en routines aan en hanteert deze consequent.
2. Richt (een gedeelte van) het lokaal in tot een rijke leeromgeving waar:
2.b. Voldoende materialen aanwezig zijn om in hoeken te werken.
2.h. Ruimte is voor het werken in hoeken (lees-, taal-, reken en ontdekhoeken).
3. Organisatie
3.d. Organiseert activiteiten zodanig dat er ruimte is voor eigen keuze en het eigen initiatief.

5. Competent in het samenwerken met collega's
1. Omgang met mentor
1.e. Staat open voor suggesties en vragen van mentoren.
2. Omgaan met collega's
2.e. Deelt de informatie met de collega's die belangrijk zijn voor de voortgang van het werk.
2.f. Toont zich betrokken bij het functioneren van het team.
2.j. Bespreekt knelpunten met collega's.
2.m. Brengt een integratie aan tussen de visie van de school en het eigen werkconcept.

Hoofdstuk 10. Literatuurlijst

Geraadpleegde literatuur:

- Beneker, J., J. van Essen e.a. (1999). *Hoekenwerk*. Baarn: Bekadidact.
- Bosman, L., L. Depondt e.a. (2005). *Contractwerk en werken in hoeken in het secundair onderwijs*. Leuven: CEGO Publishers.
- Broersma, R., K. Mulder e.a. (2003). *Geef ze de ruimte. Naar een inspirerende leer-, werk- en speelomgeving in de basisschool*. Valthe: De Freinetbeweging.
- Docters van Leeuwen, R.A.W., e.a. (1978). *Didactiek van natuurverkenning*. Zeist: NIB.
- Hansma, H. (2001). *Kansrijke Taaldidactiek in groep 1-8*. Baarn: HB uitgevers.
- Hansma, H., M. Hansma. (2001). *Kansrijke Taalhoeken in groep 1-8 (deel 1 & 2)*. Baarn: HBuitgevers.
- Hooijmaaijers, T. (1998). *Werken in hoeken*. Heeswijk: Esstede.
- Janssen-Vos, Frea. (1992). *Basisontwikkeling voor peuters en de onderbouw*. Assen: Uitgeverij Van Gorcum.
- Kallenberg, T., B. Koster e.a. (2007). *Ontwikkeling door onderzoek. Een handreiking voor leraren*. Utrecht/Zutphen: ThiemeMeulenhoff.
- Laevers, F., L. Heylen e.a. (2004). *Ervaringsgericht werken met 6- tot 12-jarigen in het basisonderwijs*. Leuven: CEGO Publishers.
- Lucas, Huub. (1997). Wie helpt mij aan voldoende leermiddelen? *JSW, nr. 4 jaargang 70*: 12-14.
- Marell, Jos, Els de Vaan. (1999). *Praktische didactiek voor natuuronderwijs*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Munnik, C. de. (1994). *Werkboek hoeken ontwerpen*. Utrecht: Algemeen Pedagogisch Studiecentrum Projectgroep Pabo.
- Peeters, A., F. Laevers e.a. (1998). *Contractwerk. De soepele weg naar differentiatie*. Leuven: Centrum voor ErvaringsGericht Onderwijs.
- Pinkse, F. (2000). *Handboek werken in hoeken, Groep 1 t/m 8*. Drunen: Delubas.
- Rorije, D., M. Harkema. (1995). *In de hoek…* Nijmegen: Berkhout.
- Stuijvenberg, Hans. *Werken in hoeken. Projectontwikkeling cursus onderwijs-technologie*. Hoevelaken: CPS.
- Vleuten, van der, C.P.M. (1997). De intuïtie voorbij. *Tijdschrift voor Hoger onderwijs 15*: 34-36.

Geraadpleegde websites:

- http://www.ackerweide.nl/hoekenwerk_egypte.htm
- http://www.cego.be/
- http://www.dos-hsmarnix.nl/
- http://www.ervaringsgerichtonderwijs.nl/
- http://formdesk.nl/
- http://forum.teamkamer.nl/showthread.php?t=1541
- http://www.leren.nl/artikelen/2003/leerstijlen.html
- http://www.sip.be/bao/hoekenwerk/index.htm
- http://www.taalsite.nl/bibliotheek/lexicon/00031/
- http://www.zelfkrantmaken.nl/

Hoofdstuk 11. Bijlagen

Bijlage 1: Enquête

Goedendag,

Op dit moment ben ik aan het afstuderen aan de Pabo. Ik doe een onderzoek naar het werken in hoeken in de bovenbouw maar hierbij heb ik uw hulp nodig. Ik heb een enquête ontwikkeld voor mensen die actief zijn in de midden- of bovenbouw. Het duurt slechts 5 minuten. Zou u/jij zo vriendelijk willen zijn om deze in te vullen?

De enquête is te vinden op: http://fd8.formdesk.com/segers/hoeken/

Alvast bedankt voor uw tijd en medewerking!

Met vriendelijke groet,

Monique Segers

1. Bent u bekend met de werkvorm hoekenwerk?
   ja/nee
2. Maakt u gebruik van het werken in hoeken?
   ja (ga verder met vraag 3) / nee (ga door naar vraag 12)
3. Waarom kiest u voor deze werkvorm?
4. Op welke momenten van de dag gebruikt u hoeken in de klas?
5. Op welke vakgebieden zijn de hoeken gebaseerd?
   - aardrijkskunde
   - (begrijpend) lezen
   - biologie
   - drama
   - geschiedenis
   - handvaardigheid
   - ICT
   - muziek
   - rekenen
   - taal
   - techniek
   - verkeer
6. Wat vinden de kinderen van het werken in hoeken?
7. Heeft het werken in hoeken effect op de sfeer en de werkhouding?
8. Is er een systeem om kinderen in verschillende hoeken te laten werken? Zo ja, welk systeem?
9. Tegen welke dingen bent u aangelopen tijdens het invoeren van hoekenwerk die u anders had willen doen of nog wilt veranderen?

   Bedankt voor het invullen van de enquête.

10. Waarom maakt u geen gebruik van hoekenwerk?
11. Zou u wel een start willen maken met deze werkvorm?
    ja / nee
12. Wat zou er moeten veranderen dat u hoekenwerk wel gaat inzetten in de dagelijkse praktijk?

    Bedankt voor het invullen van de enquête.

Bijlage 2: Kaartjes voor een plek in de hoek

Maak-een-boek hoek

Breinbrekers hoek

Provincie-hoek

Lekker-lezen hoek

Nieuws-hoek

Kunst-hoek

Bijlage 3: Hoekenkaart

Hoekenkaart van:

Datum:	In deze hoek heb ik gewerkt:	Wat heb ik gedaan:

Bijlage 4: PowerPoint

Werken in hoeken in de midden- en bovenbouw

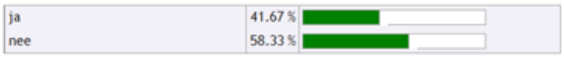
Hoe kan hoekenwerk, didactisch en organisatorisch, structureel aangeboden worden in het reguliere programma in de bovenbouw van de basisschool?

Wat is hoekenwerk?

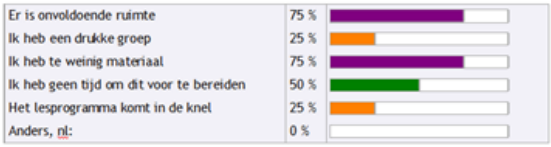
- Een hoek is een leeromgeving waarin een bepaalde structuur wordt aangebracht die kinderen uitnodigt en uitlokt om tot activiteiten en zo tot leren te komen.
- Organisatorische oplossing om meer aan te kunnen sluiten bij de individuele ontwikkeling van kinderen.
- Betere kans om in hun eigen tempo en op hun eigen niveau te werken aan leerstof waar ze zelf aan toe zijn.

Enquête op het Baken 28-10-2008

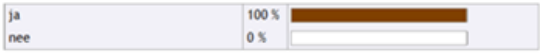
- Maakt u gebruik van hoekenwerk?

- Waarom maakt u geen gebruik van hoekenwerk?

- Zou u wel een start willen maken met deze werkvorm?

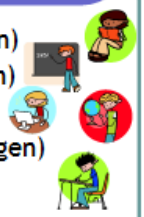
(On)mogelijkheden van hoekenwerk

- Onvoldoende ruimte - De vraag is, of je daadwerkelijk 'hoeken' moet creëren, zeker als je maar enkele malen per week in hoeken werkt. Je kunt ook zorgen dat het materiaal voor het hoekenwerk per hoek geordend in kasten ligt. Zodra er in hoeken wordt gewerkt, wordt het materiaal over het lokaal verdeeld.
- Drukke groep - Vaak blijkt deze afwisseling en het beroep dat op de zelfstandigheid van deze kinderen wordt gedaan, een gunstig effect te hebben. Met name drukke en ongemotiveerde kinderen hebben baat bij afwisseling en bij vormen van actief leren.

(On)mogelijkheden van hoekenwerk

- Weinig materiaal - De ervaring leert dat op de meeste scholen al veel materiaal aanwezig is, dat juist bij deze werkwijze goed ingezet kan worden. Ook veel materiaal dat in een klassikale setting niet bruikbaar is (denk aan het ontdekkasteel).
- Lesprogramma in de knel - In de hoeken wordt doorgaans zeer intensief gewerkt en geleerd. Het is geen vrijblijvende bezigheid! Het effect daarvan komt terug in de rest van het programma. Dit kan op onderdelen veel vlotter en sneller verlopen. Daarbij komt dat de kinderen tijdens hoekenwerk veel meer op hun eigen niveau bezig zijn. Dit houdt in dat de tijd die anders besteed zou worden aan herhaling of remediëring, nu in het werken in hoeken verwerkt zit.

In groep 6a... (25 lln.)

- Lekker-lezen-hoek (max. 2 leerlingen)
- Breinbrekers-hoek (max. 3 leerlingen)
- Provincie-hoek (max. 4 leerlingen)
- Maak-een-boek-hoek (max. 4 leerlingen)

Iedere dinsdagmiddag:

- Van 14.15-14.45 groep 1 in hoeken, groep 2 zelfstandig werken.
- Van 14.45-15.15 groep 2 in hoeken, groep 1 zelfstandig werken.

Filmpje: dinsdagmiddag 03-02-2009

En nu verder?

Bent u ook enthousiast? Probeer het eens uit! Ik kom graag bij u in de klas om te kijken of u het enthousiasme met mij deelt en ermee aan de slag bent gegaan.

Bijlage 5: DVD van het hoekenwerk